

La transformació de la teoria del periodisme: una crisi de paradigma?

David Vidal Castell

Universitat Autònoma de Barcelona

Departament de Periodisme i Teoria de la Comunicació Social

and similar papers at core.ac.uk

provided by Diigo

Resum

L'article es proposa descriure i analitzar les contradiccions i les incoherències disciplinàries que viu, d'uns anys ençà, l'estudi de la comunicació periodística, situació que es pot definir raonablement com una crisi de paradigma o de perspectiva hegemònica. Així mateix delimita els que al nostre entendre són els principals efectes d'aquesta crisi o transformació disciplinària, com la reformulació de la teoria dels gèneres o les noves definicions de conceptes axiomàtics com els de llenguatge, objectivitat o periodista. Aquesta feina es fa des de les aportacions de la filosofia del coneixement i del llenguatge, com també des de la lingüística.

Paraules clau: paradigma, epistemologia, realisme, positivisme, periodisme, objectivitat, retòrica, gèneres discursius.

Abstract. *The Transformation of the Theory of Journalism. A Paradigm Crisis?*

The article aims to describe and analyse the disciplinary incoherence and contradictions that the study of journalistic communication has been going through for some years, a situation that can justifiably be defined as a paradigm crisis and of hegemonic perspective. Delimited here are what we believe to be the main effects of this crisis or disciplinary transformation, such as the reformulation of the theory of genres and the new definitions of axiomatic concepts such as those of language, objectivity or journalism. This work is based on contributions from the philosophy of knowledge and language, as well on linguistics.

Key words: paradigm, epistemology, realism, positivism, journalism, objectivity, rhetoric, genres of discourse.

Sumari

1. Davant d'uns nous usos periodístics	4. El debat epistemològic
2. Podem parlar d'una crisi de paradigma?	5. Concepte de periodisme i de periodista: de l'objectivitat a la imparcialitat
3. Un problema de plantejament lingüístic	6. Conclusions

El objeto del conocimiento puede ser conocido por nosotros porque y en la medida en que ha sido producido por nosotros mismos

G. LUKÁCS. *Historia y consciencia de clase*

1. Davant d'uns nous usos periodístics

El periodisme, una moderna activitat industrial relacionada amb el desenvolupament tecnològic i amb la capacitat humana de la paraula, travessa un moment de transformació especialment rellevant, directament relacionat amb l'evolució d'aquests dos àmbits que el caracteritzen¹. Ignacio Ramonet ha assenyalat, a *La tiranía de la comunicació*, que vivim una doble revolució d'ordre tecnològic i econòmic que ha transformat el periodisme i la informació, que abans era escassa i ara és superabundant; que abans era lenta i ara és pràcticament instantània, en un directe rigorós.² «Hoy informar —escriu Ramonet— es esencialmente hacer asistir al acontecimiento, es decir, mostrarlo.» I en aquesta aposta per la visualitat en directe, pel mer bombardeig *al·lògic* (sense *logos*) d'imatges, els periodistes «quedan reducidos al estadio de un obrero en cadena, es decir, al nivel de retocador de despachos de agencia.»³

No és aquesta, en qualsevol cas, una crisi puntual, sinó un progressiu procés de transformació provocat tant per la vertiginosa arribada de nous usos propiciats per les innovacions tecnològiques com per la transformació —la crisi— de la paraula i del seu ús en la nostra cultura occidental.⁴ De fet,

1. Sobre la natura d'activitat industrial, encaminada al benefici i al negoci, del periodisme, des de les seves primeres beceroles, cfr. AYALA, F. (1985). *La retórica del periodismo y otras retóricas*. Madrid: Espasa Calpe. «Y en cuanto a la prensa periódica, no hay duda tampoco de que ella misma nace como un negocio al servicio de los negocios.» (p. 46). La història del periodisme explica pormenoritzadament aquest procés.
2. RAMONET, I. (1998). *La tiranía de la comunicació*. Madrid: Debate.
3. Ramonet, I., op. cit., p. 47.
4. La crisi del llenguatge —o dels llenguatges— és una de les potes principals d'aquesta crisi de paradigma que ha conduït a una transformació del periodisme i de la disciplina que l'estudia. Com ha escrit Duch, tota crisi social i cultural comença per ser una crisi dels llenguatges d'aquella cultura o d'aquella societat. Cfr. DUCH, LL. (2000). «El context actual del mite» *Anàlisi*, 24, p. 27-54; vegeu també MÈLICH, J.C. (1998). «El silencio y la memoria». *Ars Brevis* 3, p. 171-189. Caldria sens dubte especificar què entenem per *crisi de la paraula*. És evident que l'expressió és deutora dels plantejaments de George STEINER a *Presencias reales* (Barcelona: Destino, 1991), i abans a *Después de Babel* (Madrid: FCE, 1980) i a *Lenguaje y silencio* (Barcelona: Gedisa, 1982). La recull i desenvolupa Duch en diversos treballs, entre els quals *Mite i cultura* (Barcelona: Abadia de Montserrat, 1995), on parla de la crisi dels llenguatges. En l'àmbit d'estudi del periodisme s'hi ha referit recentment A. CHILLÓN (1999). *Literatura y periodismo*. Bellaterra-Castelló-València: UAB, UV, U. Jaume I. Abans d'ell, Ryszard KAPUSCINSKI (1996). «Oficio de periodista». *Culturas*, suplement de *Diario 16*, núm. 519, 20 de gener de 1996, p. 1-3, expressa la seva preocupació

podem descriure el moment de transformació i repte que viu l'activitat periodística com una cruïlla on topen diverses situacions de crisi, almenys tres. Una crisi de la paraula i de la seva virtut, així com de les seves prerrogatives cognitives tradicionals —crisi que, evidentment, no afecta només el periodisme⁵—, una crisi del model periodístic com a tal, que té a veure amb una crisi de la credibilitat i la difusió, i, més conjunturalment, i en últim lloc, una crisi econòmica⁶.

Certament, doncs, el nostre objecte d'estudi s'està transformant. Però també ho fa, i gairebé tan ràpidament com ell, la disciplina des de la qual intentem conèixer-lo. L'ordenació i professionalització dels medis intel·lectuals a Espanya i Catalunya, al voltant de les facultats de comunicació, ha comportat que la teoria del periodisme es desenvolupés en aquests darrers vint o trenta anys de manera ràpida. En aquesta disciplina⁷, jove, solcada d'interdisciplinarietat, podem detectar contradiccions manifestes entre algunes de les principals aportacions d'aquesta darrera dècada. Això, a dreta llei, cal considerar-ho una crisi paradigmàtica, o, com a mínim, un raonable feix de dissensions i tensions disciplinàries.

En aquest article ens proposem precisament descriure i analitzar aquest seguit de contradiccions i incoherències disciplinàries que es pot definir raonablement com una crisi de paradigma o de perspectiva hegemònica. Veurem que aquesta crisi té característiques pròpies curioses, que de fet situen la dis-

---

per la falta de paraules que empobreix el món i l'aprehensió que en puguem fer. Recollint aportacions de tots aquests autors i d'altres que ara no cabrien, jo mateix vaig parlar d'aquesta crisi de l'emparaulament i dels llenguatges al treball de doctorat *La veu de la paraula* (Bellaterra: Departament de Periodisme i Ciències de la Comunicació de la UAB, 1997, amb un capítol sencer dedicat a *La paraula en temps de crisi*), i a la tesi de doctorat *Alteritat i presència* (Bellaterra: Departament de Periodisme i Ciències de la Comunicació de la UAB, 2000). Allí vaig especificar, al capítol segon, les diverses facetes d'aquesta crisi: excés de paraules i inflació de significants (absència, doncs, de silenci significatiu, de paraula veritable); excés de paraules secundàries (paraules referides a d'altres paraules); devaluació de la paraula; desconfiança en la paraula; escissió del subjecte, i una crisi general de la credibilitat.

5. Sobre aquesta situació de repte pel que fa al canvi de paradigma cognitiu, han escrit recentment una brillant reflexió Félix ORTEGA i María Luisa HUMANES a *Algo más que periodistas. Sociología de una profesión* (Barcelona: Ariel, 2000). S'aprecia també la confrontació de perspectives al recent llibre de Miguel Ángel BASTENIER (2001). *El blanco móvil*. Madrid: El País-Santillana, sobretot al capítol primer, on debat el concepte de realitat i d'objectivitat i atorga al llenguatge un paper força diferent del d'encapsulador apromblemàtic de la realitat amb què habitualment se'l considera. Vegeu-ne, especialment, la pàgina 27.
6. Cfr. GÓMEZ MOMPART, J.L.; VIDAL CASTELL, D. (2002). «La premsa», dins d'*Anuari de la comunicació a Catalunya*. Bellaterra: INCOM. S'hi subratlla una tendència a la baixa de lectors, ingressos publicitaris i beneficis.
7. En aquest article considerem la comunicació periodística una disciplina. Héctor Borrat, a la seva contribució en aquest monogràfic, ho posa en qüestió de manera argumentada. Tanmateix, considerem que hi ha un objecte d'estudi, uns mètodes i unes hipòtesis comunes prou consolidades —encara que conflictives entre si, com veurem— per poder parlar sense embuts d'àmbit disciplinari consolidat.

ciplina, paradoxalment, en un estadi d'evolució *preparadigmàtica*, segons les consideracions de Kuhn.⁸ Així mateix, delimitarem els que, al nostre entendre, són els principals efectes d'aquesta crisi o transformació disciplinària, com ara la reformulació de la teoria dels gèneres o les noves definicions de conceptes axiomàtics com ara el d'*objectivitat* o el de *periodista*. Aquesta feina la farem tot examinant les principals obres de la perspectiva hegemònica en l'estudi del periodisme, així com les aportacions més noves i de tarannà diguem-ne *perifèric*. També aprofitarem contribucions de camps com ara la filosofia del coneixement, la filosofia del llenguatge, la nova lingüística, la sociologia i els estudis literaris.

1.1. Tensions nominals i disciplinàries

Aquesta transformació que diagnosticuem ha començat, com sol succeir, per una crisi del llenguatge disciplinari. Es detecta en diverses obres una palesa incomoditat amb la terminologia que fins ara s'ha fet servir,⁹ situació que Kuhn remarca com un infal·lible indicador de tensió disciplinària: es posen noms diferents a les mateixes *coses* quan aquestes *es veuen* de manera diferent o des de llocs diferents. La violació o la distorsió d'un llenguatge científic que prèviament no era problemàtic és considerat per Kuhn com «la piedra de toque de un cambio revolucionario».¹⁰

No és l'afer del conflicte nominal l'únic que ens posa en la pista de les tensions disciplinàries. Aquests canvis en l'objecte d'estudi —noves tecnologies, nous mitjans, nous contextos de producció i nous hàbits de consum—, i en el propi medi acadèmic des d'on parteix l'anàlisi fa que: *a)* s'hagin d'observar, descriure i analitzar coses noves que abans no passaven, com el periodisme a la xarxa o els nous models informatius del periodisme, de què parlàvem més amunt; *b)* s'hagin d'observar, descriure i analitzar des de nous punts de vista fenòmens que abans també es donaven, però que eren vistos en funció d'axiomes paradigmàtics que ara cauen en desús, tot i que el fenomen segueixi sent interessant, com passa amb el debat sobre l'objectivitat o sobre l'evolució i la hibridació dels gèneres del discurs, i *c)* els investigadors s'adonin de fenòmens i problemes que requereixen la seva atenció i que, tot i que ja existien anys enrere, no havien estat *visibles* des de l'antic paradigma a causa d'un *ensinistrament cultural*

8. Cfr. KUHN, T.S. (1975). *Estructura de las revoluciones científicas*. Madrid: FCE, i KUHN, T.S. (1978). *Segundos pensamientos sobre paradigmas*. Madrid: Tecnos.

9. No hi ha millor exemple que el poc acord disciplinari sobre la manera com cal anomenar la pròpia disciplina. Agrada poc l'hegemònica «redacció periodística», i es proposa, d'una banda, «comunicació periodística», tot i que alguns autors com Casasús ho rebutgen. Casasús no només ho fa en diverses obres i articles, sinó que fins i tot es pot seguir aquest debat en aquest propi número d'ANÀLISI, a l'enquesta conjunta a Gomis, Martínez Albertos, Núñez Ladeveze i Casasús, on aquest últim escriu: «Es oportuno precisar, antes de contestar a las preguntas, que evitaré el pleonismo Comunicación Periodística para referirme a la materia sobre la cual se formula este cuestionario.»

10. Cfr. Kuhn, T.S. (1978), op. cit., p. 93.

determinat,¹¹ per exemple tota la línia de recerca sobre gènere i informació o la reflexió lingüística sobre la feina emparauladora del periodista —que precisament qüestiona les bases filosòfiques i epistemològiques de l'antic paradigma.

És ben cert que al llarg del segle trobem autors i escoles que han proposat teories sobre el periodisme amb força coincidències amb el que podríem anomenar les «noves perspectives». Lippman i Park, per exemple, ja concebien a la dècada de 1920 la notícia com una forma de coneixement i parlaven dels estereotipus com a mecanismes d'extensió cultural¹². Però aquestes aportacions, més en la línia de les noves teories sociològiques, van ser pràcticament anorreades durant anys pel funcionalisme hegemònic i per un cert baf positivista. L'escola nord-americana va prendre l'hegemonia davant dels corrents crítics europeus, que no van ressorgir amb força fins a les dècades de 1960 i 1970. Aquest empirisme nord-americà es va empeltar dels interessos comercials de la indústria de la premsa, interessada a fer creure que el periodisme manté una relació directa amb la veritat —i que, per tant, volia fer creure que és materialment possible capturar la veritat amb les paraules sense que el periodista s'hi hagi de tacar les mans. Les escoles de periodisme van fer el seu camí al llarg del segle —des de l'arxicitada d'El Debate fins a les escoles oficials franquistes i fins a les escoles de diversos diaris d'avui en dia— amb aquests pressupòsits, que seria excessivament agosarat anomenar «paradigma».¹³ Quan aquests estudis van incorporar-se a les facultats de comunicació, en la majoria dels casos es va mantenir aquesta perspectiva, almenys pel que fa als estudis de Redacció o Comunicació Periodística. En canvi, a les mateixes facultats i fins als mateixos departaments convivia amb el llegat de les teories de la comunicació, més transdisciplinàries i de més tradició acadèmica. La pròpia dinàmica de la institució universitària ha fet que, finalment, aquest estat de coses estigui canviant. Avui la teoria del periodisme rep constantment aportacions d'altres disciplines. Això propicia un gruix de treballs que se situen en oberta contradicció amb els pressupòsits que han sostingut l'edifici paradigmàtic.

11. Tot i que hi aprofundirem més endavant, cal fer notar aquesta frase de Kuhn: «Lo que un hombre ve depende tanto de lo que mira como de lo que su experiencia visual y conceptual previa lo ha preparado para ver.» Qui mira té tendència a veure el que li diuen que hi ha. Cfr. Kuhn, T.S. (1975), op. cit., p. 179.
12. Cfr. MONTERO, D. (1995). *La informació periodística i la seva influència social*. Bellaterra: Servei de Publicacions de la UAB, p. 18.
13. Com sempre, no es pot generalitzar, tanmateix. Així, el llibre ja citat de M.A. Bastenier (2001), que sorgeix de la seva experiència com a professor d'una mena d'escola professional —que de fet imparteix una espècie de mestratge—, no incorpora la majoria dels tòpics d'aquest corrent positivista i funcionalista, sinó que, sense entrar en disquisicions filosòfiques, considera que és massa automàtic i acrític confiar en l'existència d'una realitat i d'uns fets que s'imposen al periodista. Això no va en detriment de la defensa de la imparcialitat i la neutralitat que fa aquest autor, ja que té l'habilitat i la perspicàcia de no barrejar la reflexió epistemològica i la deontològica.

2. Podem parlar d'una crisi de paradigma?

Veiem que la pregunta per la transformació del nostre camp d'estudi és, doncs, raonable. Tanmateix, es planteja el dubte de si podem qualificar aquestes tensions com una *crisi de paradigma*. La primera pregunta, de fet, seria si la Comunicació Periodística disposa d'un paradigma en ferm com a disciplina —o, fins i tot, si es pot considerar una disciplina. I la segona pregunta fa referència a si les aportacions acadèmiques que han resultat contradictòries amb els plantejaments bàsics d'aquest enfocament hegemònic es poden considerar prou rellevants com per causar una crisi. Vegem primer què podem entendre per *paradigma*, i de quina manera podem aplicar aquest concepte de l'epistemologia kuhniana al camp d'estudi del periodisme

2.1. Què entenem per paradigma

Des de l'aportació de Thomas S. Kuhn a *The Structure of Scientific Revolutions*, el 1962, entenem per *paradigma* el marc conceptual de premisses teòriques i principis metodològics dins del qual es desenvolupa la ciència. En una definició més laxa, el mateix Kuhn apunta que el paradigma el constitueixen els compromisos compartits per un grup científic, i fins i tot preferirà anomenar-lo «matriu disciplinària».¹⁴ Per bé que en els seus llibres i articles Kuhn fa filosofia de la ciència, i que aquesta ciència de què parla és, en molts casos, ciència experimental o empírica —cosa que detectem per la mena d'exemples que posa—, és ben cert que diverses vegades parla també de les ciències socials, encara que les tracta com a disciplines en estat preparadigmàtic.

Sens dubte que aquest és el primer interrogant: «La comunicació periodística, s'ha constituït com a àmbit acadèmic estable, amb un paradigma hegemònic, en crisi o no, o encara està en plena travessia del desert de l'estadi preparadigmàtic?». Certament, com veurem més endavant, el nostre àmbit es caracteritza per mostrar força símptomes d'estar en un estadi preparadigmàtic, tot i els més de trenta anys d'aportacions més o menys sistemàtiques des d'àmbits acadèmics estables. Ho denota, com apuntàvem més amunt, la poca cohesió entre aportacions i les discrepàncies nominals, símptoma de la inestabilitat de les perspectives que la configuren. Notem, en aquest sentit, les aportacions, aquests últims anys, d'autors com Arfuch, Bastenier, Burguet, Chillón, Martínez Vallvey, Núñez Ladevéze, Saavedra, Sáez o Teruel, per citar-ne només alguns de ben recents.¹⁵ En tots els casos, es posen en crisi axiomes establerts —el con-

14. Cfr. Kuhn, T.S. (1975) i (1978), ops. cit.

15. La major part d'aquests autors han estat convocats a participar en aquest monogràfic. Notem les seves obres recents: ARFUCH, L. (1994). *La entrevista, una invenció dialògica*. Barcelona: Paidós; BASTENIER, M.A. (2001), op. cit.; BURGUET, F. (1997). *Construir les notícies*. Barcelona: Dèria; CHILLÓN, A., (1999), op. cit.; MARTÍNEZ VALLVEY, F. (1995). *La entrevista periodística desde el punto de vista conversacional*. Salamanca: Publicaciones de la U. Pontificia; SÁEZ, A. (1999). *De la representació a la realitat*. Barcelona: Dèria; SAAVEDRA, G. (2000). *La narrativización del discurso y el efecto omnisciente en la ficción periodística* (TD). Bellaterra:

cepte de notícia, la noció de llenguatge, de gènere, l'objectivitat, la veracitat o la separació entre relats de fets i expressió d'opinions, axiomàtica en l'antiga perspectiva—gràcies a l'aportació d'altres perspectives disciplinàries. I en tots ells té un gran valor la nova lingüística, sorgida de l'evolució de la filosofia a la segona meitat del segle XX, per bé que tampoc no hi són menys rellevants les aportacions de la sociologia, l'antropologia i dels estudis literaris. En canvi, tot i aquest desembarcament perceptible, la discussió epistemològica sobre paradigmes no s'ha donat fins ara en el camp de l'anomenada «redacció periodística». Pocs autors s'han preguntat si la manera com es defineix i s'ensenya el lid, o com es divideixen els gèneres, són d'arrel funcionalista o positivista. La «redacció periodística» ha quedat fins ara—fins a la segona meitat de 1990—prou al marge de les discussions entre escoles, en bona part a causa de la neta distinció entre teoria i pràctica que s'ha fet en les universitats feus de la investigació.¹⁶

El concepte inicial de paradigma kuhnà fa impossible que hi hagi un progrés entre diferents paradigmes, ja que el coneixement que generen no és acumulatiu, no és comparable. Aquest és, potser, el nucli d'una de les principals aportacions a l'epistemologia de Kuhn. Fins a la seva aparició, l'ortodòxia epistemològica considerava l'evolució científica des de l'òptica del progrés il·limitat. Els que abans que Kuhn ja havien estat crítics amb aquesta concepció—per exemple els positivistes lògics i Popper—, tot i reaccionar contra certs corrents idealistes i implantar la teoria de la falsació per comprovar si una afirmació era científica o no, mai no van posar en dubte dos consensos centrals en l'epistemologia: el primer, que l'observació i l'empirisme estaven per damunt de les consideracions teòriques pel que fa a l'obtenció de resultats, i el segon, que els descobriments científics i les seves teories se succeeixen en progressió lineal i coherent, una rere l'altra, però mai una contra l'anterior.¹⁷ Aquesta concepció sobre l'antagonisme dels paradigmes prové de Kuhn, que considera que la ciència avança quan es constitueix un nou paradigma, nascut de l'acumulació de dissensions dins de l'anterior, que proposa unes teories millors, que s'adiuen més

---

Departament de Periodisme i CC. Com.; TERUEL, E. (1997). *Retòrica, informació i metàfora*. Bellaterra-Castelló-València: Servei de Publicacions de la UAB, Univ. Jaume I i Universitat de València. Citarem abundantment les obres del professor Núñez Ladevéze, així com les contribucions de Llorenç Gomis i Héctor Borrat. Tots tres subverteixen alguns postulats paradigmàtics des de finals de la dècada de 1980, una generació per davant, doncs, de les obres ara ressenyades.

16. Efectivament, mentre les ciències socials que s'aplicaven a l'estudi de la teoria de la comunicació s'aprofitaven de les aportacions de la sociologia i de la seva evolució, la Redacció Periodística ha restat estanca a les perspectives d'estudi sorgides des dels rengles de la filosofia analítica i de la lingüística pragmàtica (i la nova lingüística), repetint consells pràctics. Mentre el segle XX vivia l'ensulsiada del mite del coneixement objectiu, el periodisme acadèmic es llevava i se senyava cada dia amb els *facts are sacred, comments are free*.
17. Cfr. Devitt i Sterelny (1987), p. 189 i 203-206. Cfr. també SOKAL, A.; BRICMONT, J. (1999). *Impostures intel·lectuals*. Barcelona: Columna, p. 80-129, especialment la p. 92 i s., en què parlen de l'aportació de Kuhn en relació amb les teories sobre la ciència de Karl Popper.

amb els interessos d'aquella comunitat científica en aquell moment precís. Aquest nou paradigma, respecte de l'anterior, és incommensurable, és a dir, no acumulatiu.

Com va especificar més endavant als seus *Segons pensaments sobre paradigmes*, i a *Què son les revolucions científiques?*, Kuhn entenia per incommensurable que dos científics o dues comunitats observessin coses diferents o bé la mateixa cosa de manera diferent —i que, fins i tot, l'anomenessin de manera diferent—, sobretot perquè aquests dos científics pertanyien a comunitats distintes, que havien estat educades per percebre i per interessar-se per coses diferents. Tots dos científics havien estat formats en una idea determinada d'allò que s'havia de veure. Això és el que fa incompatibles unes aportacions i les altres. A banda, és clar, del fet que un paradigma suposa uns pressupòsits teòrics diferents, anomenats *generalitzacions simbòliques*, que són de creença obligada pels membres de la comunitat científica a la qual cohesionen, però també perquè els exemples i els mètodes són diferents.¹⁸ Sembla raonable que, concebut així el paradigma, Kuhn defensés la *incommensurabilitat* entre paradigmes diferents.

En un moment determinat del progrés científic, els resultats provinents del paradigma hegemònic constitueixen la ciència normal o paradigmàtica, que rebutjarà tota explicació o teoria que caigui fora de l'abast de les generalitzacions simbòliques i dels exemplars considerats com a tals. Però a mesura que s'acumulen problemes que no es poden abordar per mitjà de les generalitzacions, els exemplars i els mètodes de l'antic paradigma, aquest entra en crisi i, finalment, es col·lapsa. El paradigma entra en crisi, i la ciència —la disciplina científica que sigui— es troba en aquell moment entre paradigmes, en una situació plàstica, d'instabilitat i reconstitució. Els professionals de la investigació ja han percebut el malestar a la disciplina, perquè la troben incapaç d'explicar satisfactòriament els nous problemes. Aquesta crisi, finalment, modifica lentament —o bruscament, com en el cas de la revolució einsteniana de la física— el paradigma i eventualment condueix a la constitució d'un de nou.

Aquest model de l'evolució disciplinària ha estat, evidentment, molt discutit, i nosaltres mateixos l'hem de matisar si el volem aplicar al nostre propò-

18. La matriu disciplinària —que pot ser un sinònim de *paradigma*— la conformen conceptualment un conjunt bàsic de generalitzacions simbòliques, de models explicatius i d'exemples (o exemplars). Les generalitzacions simbòliques són uns compromisos de tipus teòric compartits pel grup sobre els quals es fonamenta el desenvolupament científic. Són veritats que s'usen com a premisses per conèixer, sobre les quals no cal tornar per validar-les, ja que no necessiten justificació i no s'han de sotmetre a crisi —potser perquè en un moment anterior, en el de la constitució del paradigma, ja han estat comprovades. Per exemple, *totes les cèl·lules provenen de cèl·lules; l'energia no es crea ni es destrueix*, o, en el camp nostre, *els fets són sagrats i les opinions, lliures; el llenguatge és una eina exterior al pensament*, o, encara, *la notícia és una construcció objectiva*. Sense aquests compromisos compartits, veritable fonamentació teòrica de l'àmbit, les aportacions dels investigadors no tendeixen a cohesionar-se i no ofereixen resultats acumulables. Com més generalitzacions simbòliques tinguin uns investigadors a la seva disposició, més augmenta la potència d'un àmbit.

sit. Efectivament, potser aquesta explicació de la progressió científica, no com a linealitat ininterrompuda sinó com a salts successius, i en certa manera, traumàtics, serveix per explicar-nos algunes de les grans fites de les disciplines mare del coneixement humà: la física, la biologia, la filosofia, les matemàtiques. O els grans moments de revolució de la cultura i el coneixement, com el pas de l'edat mitjana al renaixement. Avui en dia, en canvi, no podem parlar tant de *revolucions científiques* que substitueixin el paradigma anterior, sinó que, d'acord amb el marcat policentrisme que caracteritza l'actual moment social i també científic, trobem diferents paradigmes que conviuen i que fins i tot es complementen. Efectivament, pocs anys després de la publicació de *L'estructura de les revolucions científiques* per Kuhn, diversos científics i filòsofs de la ciència ja havien fet notar que el procediment de la successió abrupta de paradigmes no servia per explicar tota la progressió científica, ni en la seva història ni en l'actualitat. Probablement on més es pot comprovar això és en les ciències socials i en les humanitats; potser per això Kuhn ja les va qualificar de pre-paradigmàtiques. Recentment Jesús Mosterín i fa més temps Allan Musgrave van arribar a assegurar que a la ciència actual conviuen diversos paradigmes sense que això suposi cap problema per a la seva progressió.¹⁹

Així, avui, singularment a l'àmbit d'estudi de les humanitats, costa de delimitar paradigmes constituïts estrictament com a tals, i per això cal parlar, amb més propietat, de perspectives comunes d'una disciplina en un període determinat. Al nostre temps s'han multiplicat les revolucions científiques, però ja no tenen el caràcter estrident i dramàtic de les renaixentistes. De fet, és fins i tot freqüent que el mateix científic treballi al mateix temps en diverses teories alternatives, sense casar-se definitivament amb cap de concreta. Kuhn, doncs, es veu matisat pel temps i per l'establiment d'una dinàmica de diàleg científic transdisciplinari, cada cop més habitual en diversos àmbits d'estudi.

2.2. *El paradigma en l'estudi del periodisme*

En el nostre camp d'estudi, hem viscut durant anys, certament, en un estat de constitució paradigmàtica, a causa de la seva recent incorporació al món universitari.²⁰ Des de la dècada de 1980 fins ara, però sobretot a partir de

19. Així, Musgrave creu que Kuhn exagera quan parla del grau de consens que ha de tenir un paradigma per poder funcionar com a tal, i creu que un paradigma inclou sempre discrepàncies més o menys assumibles. MUSGRAVE, A.E. (1978). *Los «Segundos pensamientos» de Kuhn*. València: Teorema, p. 14. Per tant, segons Musgrave, és prou discutible que la ciència normal, tal com funciona avui, estigui governada llargues temporades pel consens. Les ciències, en la seva totalitat, ja no necessiten dedicar-se durant llargs períodes a l'articulació d'un paradigma únic i universalment acceptat (ibídem).

20. Noti's la importància que això té per BERRIO, J. (1997). *Un segle d'investigació sobre comunicació a Catalunya*. Bellaterra: Servei de Publicacions de la UAB. Gràcies a l'establiment en àmbits de treball estables, la disciplina d'estudi del periodisme es constitueix com a tal, amb un intent de sistematitzar aportacions i conceptes: es fan programes d'assignatures, s'escriuen tesis, articles i memòries docents. Ja no són les aportacions de franciradors les

començament de la dècada de 1990, la perspectiva hegemònica —que més endavant caracteritzarem— ha anat topant amb aportacions concretes o bé d'investigadors aliens a l'àmbit que hi feien aportacions transdisciplinàries o bé amb estudiosos de la pròpia disciplina que aprofitaven conceptes i mètodes d'altres àmbits per aplicar-ho a l'estudi de la comunicació periodística.²¹ Aquestes aportacions divergien —i divergeixen— en les generalitzacions simbòliques, els models i els exemplars amb què s'explica la realitat. Aquestes dissenacions són conceptuals, i afecten la manera com s'entén el periodisme i l'ensenyament del periodisme. Però si divergeixen en això és perquè les seves arrels ideològiques —filosòfiques i lingüístiques— són també d'origen diferent, i són efecte de l'evolució de determinades escoles al llarg del segle XX. En els pròxims apartats tractarem de descriure aquestes arrels ideològiques divergents des de les aportacions de la filosofia del llenguatge, la lingüística i l'epistemologia.

3. Un problema de plantejament lingüístic

Un dels camps del coneixement que més aporta a la reivindicació d'una nova perspectiva per a l'estudi del periodisme és el de la filosofia del llenguatge. Per bé que molts dels seus autors i de les seves teories no són recents en absolut —ans al contrari—, sí que és cert que no s'han contemplat les seves aportacions dins de l'àmbit d'estudi del periodisme fins fa ben pocs anys.

A la filosofia ha esdevingut un lloc comú parlar del gir antropològic que de Descartes ençà col·loca el subjecte, sempre present i sempre mediant, al bell mig de la reflexió. Doncs bé, un procés semblant va experimentar el llenguatge com a tema, o més ben dit, com a problema, a partir del segle XIX i durant tot el XX: va esdevenir el centre de la reflexió filosòfica.²² L'embat de la filoso-

---

que van fitant un àmbit dispers, sinó que es tendeix cap a una convergència investigadora. Es crea escola. Tant és així que avui podem parlar de certes característiques de l'Escola de la Complutense enfront de l'Autònoma o enfront de Pamplona, per posar-ne tres casos prou documentats.

21. N'hi ha molts exemples en tots dos casos. Així, en el primer, les aportacions de nombrosos lingüistes pragmàtics que han analitzat els discursos mediàtics, l'escriptura de titulars en premsa, el treball del context en la producció de sentit, etcètera. Ja hem citat el cas de Teruel (1997) i Arfuch (1995), l'una provinent de la lingüística i l'altre, dels estudis literaris. També cal tenir presents les aportacions del CERCLE D'ANÀLISI DEL DISCURS de la UAB (1997). *La parla com a espectacle*. Bellaterra-Castelló-València: UAB-UJI-UV; també, des de la pragmàtica, la de Manuel BRUÑA (1993). «El discurso indirecto en periódicos franceses y españoles», dins d'*Estudios pragmáticos*. Sevilla: Departamento de Filología Francesa de la U. de Sevilla. Evidentment, no hem d'oblidar les incorporacions de la teoria d'Austin i Searle que fan NÚÑEZ LADEVÉZE (1995). *Introducción al periodismo escrito*. Barcelona: Ariel; i Burguet, F. (1997), op. cit. Finalment, no podem oblidar l'anàlisi del discurs de Teun VAN DIJK (1980). «Estructuras textuales de las noticias de prensa». *Anàlisi*, 7/8, p. 77-106, ni l'aplicació última, amb anàlisi crítica del discurs, als editorials polítics feta per Xavier Giró a la seva tesi doctoral, molt recentment.
22. Cfr. CORREDOR, C. (1999). *La filosofía del lenguaje*. Madrid: Visor.

fia del llenguatge en la filosofia de la ciència —l'epistemologia—, per exemple, és formidable. De fet, no hi ha a penes cap moviment filosòfic propi de la nostra època que no giri, en algun punt decisiu, al voltant de la concepció del llenguatge o de la relació que aquest manté amb els seus parlants o amb el món. Nietzsche, Bergson, Russell, Whitehead, Moore, Wittgenstein, Heidegger, Gadamer... Com va escriure Urban, «el lenguaje es el último y el más profundo problema del pensamiento filosófico».²³ Nietzsche, unes quantes dècades abans, havia dit als seus alumnes de Basilea: «El lenguaje es lo más ordinario de todo, hace falta ser un filósofo para ocuparse de él.»²⁴ Certament, la relació entre coneixement i llenguatge ha estat el tema central de la filosofia del segle XX. Devitt i Sterelny expliquen que al llarg d'aquest segle «attention has centred so heavily on language that the metaphysical issue has tended to disappear, or to be redefined in linguistic terms, or to be confused with linguistic issues. [...] The positivist dismissed metaphysical issues and replaced them with linguistic ones. [...] The move from metaphysics to language was known as the *linguistic turn* in philosophy.»²⁵ Aquest procés, conegut com a *gir lingüístic*, resulta cabdal per fonamentar aquesta situació de disputa disciplinar.

3.1. El gir lingüístic i el gir retòric: les possibilitats del coneixement

Cal, per començar, defensar la pertinença d'aquesta reflexió lingüística.²⁶ En primer lloc, hi ha un acord notable entre tota mena d'autors sobre el fet que el periodisme és, en essència, una activitat lingüística, que, com han fet notar recentment autors com Chillón i Sáez fent servir el neologisme de Duch, *empa-rraula* la realitat.²⁷ Això no és cap novetat, certament: Gomis i Martínez Albertos van proposar fa més de vint anys que el periodista era sobretot un *operador semàntic*.²⁸

Amb tot, el llenguatge s'ha concebut hegemònicament a la teoria del periodisme com una mena d'eina externa a l'ésser humà; eina, per tant, perifèrica i no essencial, i que, per contra, té la capacitat de *copsar* i *transmetre* la qualitat

23. URBAN, W.M. (1952). *Lenguaje y realidad*. Mèxic: FCE, p. 13.

24. Citat per VALVERDE, J.M. (1993). *Nietzsche, de filòleg a anticristo*. Barcelona: Planeta, p. 29.

25. Devitt i Sterelny (1987), op. cit., p. 188 i 190.

26. Aquí només podrem apuntar-la, i no pas desenvolupar-la en profunditat, cosa que he fet als meus treballs de doctorat *La veu de la paraula* (1997) i *Alteritat i presència* (2000). També Albert Chillón ha realitzat una brillant i argumentada defensa d'aquesta perspectiva lingüística a *Literatura y periodismo* (1999).

27. Cfr. Duch, Ll. (1995), op. cit.; Chillón, A. (1999), op. cit.; Sáez, A. (1999), op. cit.

28. GOMIS, Ll. (1974). *El medio media*. Madrid: Seminarios y Ediciones; MARTÍNEZ ALBERTOS, J.L. (1978). *La noticia y los comunicadores públicos*. Madrid: Pirámide. Recomanem de llegir les respostes de Gomis a l'enquesta que clou aquest monogràfic, on fa algunes puntualitzacions interessants sobre el concepte d'*operador semàntic* i sobre la seva autoria, que particularment sempre he atribuït a Gomis i que ell, en canvi, atribueix a Martínez Albertos. Sens dubte, malgrat això, està molt més pròxim el concepte d'*operador semàntic* a la teoria de Gomis del periodisme com a interpretació successiva que a la que ha defensat fins avui Martínez Albertos.

objectiva de les coses de forma asèptica. El llenguatge, doncs, és vist com una eina que pot trasplantar a les planes dels diaris els fets que es recullen al carrer. Aquesta és una concepció lingüística en plena coherència amb l'epistemologia positivista i realista i amb la primera sociologia funcionalista que ha caracteritzat els estudis de periodisme, tal com explicarem més avall. Lamentablement, els postulats de la filosofia i la lingüística del segle XX no ens permeten, en rigor, mantenir aquesta fal·làcia per més temps, per molt que això pugui interessar al discurs professionalista.

3.1.1. Paraula, subjecte i coses

Dels molts aspectes dels quals s'ha ocupat aquest *linguistic turn*, ens són d'espècial interès els que tenen a veure amb les relacions entre la *paraula* i la *cosa* i els que s'ocupen de la relació entre la *paraula* i el *subjecte*. La relació entre la cosa i el subjecte és el tercer vèrtex d'aquest triangle conformat pel *subjecte*, la *paraula* i la *cosa*.

Sobre l'afer de la validesa idiomàtica, és a dir, el problema de la relació entre la paraula i les realitats que designa, val a dir que la història de la cultura humana no només està íntimament lligada a la reflexió sobre el llenguatge, sinó que també s'ha d'entendre com un secular conflicte entre les dues formes de valorar el llenguatge: la valoració superior i la inferior. La superior és la postura de confiança en la paraula, i considera que hi ha una relació directa entre les paraules i allò que designen.²⁹ La inferior és una postura escèptica, que és conscient de la natura simbòlica i retòrica de les relacions entre la paraula i les realitats designades. Les dues valoracions han travessat tota la història de la cultura, convivint o sent hegemòniques de manera alternativa.

La concepció hegemònica sobre el llenguatge, almenys pel que fa al nostre àmbit d'estudi, però també —creiem— en el nostre moment cultural, és en certa manera la de la confiança en la paraula.³⁰ En molts sentits, hem oblidat la natura simbòlica i retòrica del coneixement lingüístic. Creiem que el llenguatge és una còpia del real, i establim, per tant, un lligam automàtic entre cosa i paraula. Paradoxalment, en canvi, no s'accepta la natura essencial del llenguatge en l'individu, i es creu més aviat en la seva condició d'eina perifèrica —pensem i *després* ho traduïm en paraules, com podríem fer-ho a d'altres for-

29. En els seus plantejaments més primitius, aquesta concepció era present als ritus dels pobles antics —i encara ho és ara!-, en què les paraules invocaven la presència de les coses. La paraula que no només representa sinó que és *allò que designa*. És la concepció de la paraula de la tradició judeocristiana, en què Déu crea el món amb paraules —la mera designació suposa la seva existència— i el seu propi fill és conegut com a *Verbum Dei*, 'la paraula de Déu'. Certament, això es troba, com ara veurem, amb la resistència que li ocasiona l'escepticisme i, sobretot, el descobriment modern que l'únic que hi ha a la paraula *rosa* és precisament *l'absència de tota rosa*, com va escriure Mallarmé.

30. D'altra banda és cert que, en un altre sentit ben precís, el llenguatge travessa avui una crisi de confiança en benefici de la imatge audiovisual i d'altres tipus de llenguatges, que semblen més capaços d'expressar la complexa realitat tecnològica i social. Ens hem referit a aquesta crisi lingüística més amunt, al punt 1 de l'article.

mes expressives. Així s'estableix un hiatus que separa el llenguatge del subjecte. Pel que fa al tercer vèrtex, subjecte-cosa, ja que la cosa és perfectament capturable pel llenguatge, tot i que aquest està contemplat en tant que mera eina externa al subjecte, no hi ha cap problema per afirmar l'aprobament de la relació entre els subjectes i les coses.

Tanmateix, cal que parem esment a un seguit de precisions. L'any 1690, Locke, al seu *Essay concerning human understanding*, considerat, d'altra banda, un punt de referència empirista, deixa constància d'una de les primeres reflexions sobre la natura essencial del llenguatge en la vida intel·lectual de l'ésser humà. Tot i que no és el seu objectiu, Locke s'adona que si vol conèixer o pensar qualsevol cosa, necessita les paraules; de manera que aquestes acaben sent un dels seus objectes d'estudi.

Quando comencé este discurso del entendimiento, y aún por bastante tiempo después, ni siquiera se me ocurrió que fuera necesario para ello una consideración de las palabras. Pero cuando, habiendo meditado atentamente sobre el origen y composición de nuestras ideas, empecé a examinar la extensión y certeza de nuestro conocimiento, encontré que tenía una conexión tan íntima con las palabras, que a menos que se entendiera bien su fuerza y modo de significación, muy poco podría decirse clara y pertinentemente acerca del conocimiento; el cual, estando orientado hacia la verdad, tenía que ver constantemente con proposiciones: y aunque concluía en las cosas, ello se debía, sin embargo, en tan gran parte a la intervención de las palabras, que parecían casi inseparables de nuestro conocimiento general.³¹

El descobriment de Locke és una presa de consciència que, com va escriure Heidegger, allí on manca la paraula res no té existència. La vida mental, doncs, almenys la més elevada i elaborada, està sempre o bé en paraules o bé en recerca d'aquestes. Nietzsche va ser un defensor d'aquests postulats, i l'any 1872, en els cursos que va impartir a Basilea, explica als seus alumnes que «todo pensamiento consciente no es posible más que con la ayuda del lenguaje, dejamos de pensar si nos negamos a hacerlo bajo la coerción del lenguaje.»³² Nietzsche encara aniria més enllà, i, com veurem una mica més avall, va ser el primer filòsof que, després d'establir la indissolubilitat de la consciència humana i la paraula, va establir contundentment la distància retòrica entre la paraula i la cosa.

També el corrent idealista alemany, alimentat per un romanticisme lingüístic que amb aportacions com les de Hammann, Herder i Humboldt apuntava netament cap a aquesta direcció,³³ va recollir aquesta certesa sobre la

31. LOCKE, *Ensayo sobre el conocimiento humano*, llibre III, cap. IX, secció 21, traducció a Urban, W.M. (1952), op. cit., p. 18.

32. Citat per Valverde, J.M. (1993), op. cit., p. 29.

33. Herder va publicar, l'any 1770, el seu estudi *Sobre l'origen del llenguatge*, base dels postulats romàntics sobre la identitat lingüística dels pobles, que suposaven una avançada del relativisme lingüístic de Sapir-Whorf, formulat un segle i mig més tard. Herder és qui

radical rellevància del llenguatge en l'articulació del pensament humà. En paraules de Valverde, introductor del pensament de Humboldt i de Nietzsche sobre aquesta presa de consciència lingüística al panorama filosòfic espanyol, «se trata simplemente de que toda nuestra actividad mental es lenguaje, es decir, ha de estar en palabras o en busca de palabras.»³⁴ Chillón va recollir els plantejaments de Valverde en diversos treballs durant els anys noranta, i els va introduir a la teoria del periodisme, amb color-laris suggerents i alhora qüestionadors de moltes de les generalitzacions simbòliques de l'antic paradigma, que considera el llenguatge una mera eina externa al pensament.³⁵ El pensament, però també la cognició, en mans de l'artefacte lingüístic, tal era la novetat romàntica recollida per l'idealisme hegel·lià que passaria a la tradició filosòfica occidental i ara, molts anys després, a la teoria del periodisme.³⁶

Aquest caràcter verbal del pensament —*worthaftigkeit*— ha resultat encara ampliat amb una segona consideració. Si fins ara ens hem ocupat de les rela-

---

formula per primer cop la idea segons la qual cada nació pensa d'acord amb la seva llengua, i que el llenguatge esdevé configurador no només del pensament col·lectiu de cada nació, sinó també de la vida mental de cada home. Hammann, a la correspondència amb Herder, escriu: «Aunque tuviera la elocuencia de Demóstenes, repetiría siempre tres veces una única frase: la razón es habla, logos.» [HAMMANN (s.d.), *Los escritos de Hammann*, citats per HEIDEGGER, M. (1987). *De camino al habla*. Barcelona: Serbal-Guitard, p. 217.] Wilhem von Humboldt subratllaria aquesta importància del llenguatge en els processos cognitius, i no va dubtar a col·locar aquest problema al bell mig de la filosofia del llenguatge.

34. Valverde, J.M. (1993), op. cit., p. 28.

35. Fixem-nos, per exemple, en la citació següent: «Conocemos el mundo, siempre de modo tentativo, a medida que lo designamos con palabras y lo construimos sintácticamente en enunciados, es decir, a medida que y en la medida en que lo empalabramos» (Chillón, A., 1999, op. cit., p. 25).

36. D'ençà de la fundació de la lingüística com a ciència moderna, honor que convencionalment es considera que va correspondre a Saussure, han seguit aquest rastre al segle XX Edward Sapir, Benjamin Lee Whorf, Wilbur Urban, Ogden i Richards, Emile Benveniste, Martin Heidegger, Ludwig Wittgenstein, Hans Georg Gadamer, entre molts d'altres. De tots aquests, potser el que més sorprèn és Saussure, tingut, justament, com el pare del paradigma estructuralista fundacional en lingüística. Amb tot, al seu pòstum *Cours* del 1916 va deixar escrit: «Psicològicament, prescindiendo de su expresión por las palabras, nuestro pensamiento no es sino una masa amorfa e indistinta. Filósofos y lingüistas siempre han estado acordes en reconocer que, sin el auxilio de los signos, seríamos incapaces de distinguir dos ideas de manera clara y constante. Tomado en sí mismo, el pensamiento es como una nebulosa donde nada está necesariamente delimitado. No hay ideas preestablecidas ni nada es distinto antes de la aparición de la lengua» (SAUSSURE, F., 1916, *Cours de linguistique générale*. París. Per a la citació, extret de 1947, *Curso de lingüística general*. Madrid: Siglo XXI, p. 74). Podríem aportar citacions igual de contundents d'un altre fundador, en aquest cas de la nova lingüística, com ara Benveniste, als seus *Problemes de linguistique générale* del 1966 (París: Gallimard), en el sentit que no es pot parlar de continent i contingut quan parlem de pensament i llenguatge, sinó que «el pensamiento no puede ser captado más que formado y actualizado en la lengua. Lo que se puede decir delimita y organiza lo que se puede pensar». Pensem un univers que primerament modela la nostra llengua, i fora d'això, diu Benveniste, només hi ha *obscura volició*. Finalment, pel que fa a noms de la tradició filosòfica i lingüística, caldria citar dos pioners que, al segle XIX, van preconitzar aquests postulats: Fabre d'Oliver (1768-1825) i James Byrne (1820-1897).

cions entre el llenguatge i l'individu que coneix, aquesta segona consideració afecta la relació entre el llenguatge i les realitats a les quals al·ludeix, i es pot definir com un *gir retòric* en la consideració de les paraules. La diferència de base és el fet de considerar la persuasió i la retòrica com: a) uns mecanismes que es poden utilitzar o no en la comunicació discursiva, la qual cosa vol dir que si es fan servir és perquè hi ha una intenció especial al darrere, algú vol persuadir, convèncer, manipular la interpretació de l'altre de manera favorable als seus interessos, o b) una activitat inherent al fet mateix de comunicar-se, que, vulguem o no (però sempre ho volem), posem en marxa quan funciona la nostra activitat lingüística. Així ho recull Elvira Teruel: «El concepte persuasió s'ha presentat sempre associat a manipulació, inducció, convicció i un llarg etcètera de mots, que tenen en comú [...] els efectes que algú pot provocar sobre un altre. [...] Crec que hi ha una altra manera de mirar-se aquest fenomen. És el d'entendre i assimilar l'activitat comunicativa a la persuasiva. Aleshores persuadir no és equivalent a induir, manipular o convèncer, sinó a comunicar, simplement.»³⁷ Certament, durant molts segles la retòrica ha estat vista més com un art de perfeccionament i ornamentació de la parla, del tot superflu, que no pas com el que era, segons Aristòtil: l'art de saber trobar en cada tema aquell aspecte més apte per a la persuasió.³⁸ Aristòtil entén la retòrica com el perfeccionament d'allò que ja està present en la *dynamis* humana del llenguatge. Hi ha tanta estratègia retòrica en la redacció d'un breu com en un reportatge de cinc fulls, perquè tot acte comunicatiu inclou aquest càlcul retòric previ.³⁹

En aquest línia, el que probablement ha estat el més brillant defensor d'aquesta qualitat retòrica del llenguatge, el filòsof alemany Friedrich Nietzsche, del qual ja hem parlat com a defensor de la consciència lingüística, va deixar escrit que la retòrica és un perfeccionament dels artificis que ja són presents en el llenguatge i que no existeix en absolut cap naturalitat no retòrica en el llenguatge.

La fuerza que Aristóteles llama retórica, la que consiste en desenmarañar y hacer valer para cada cosa lo que es eficaz y produce impresión, es, al mismo tiempo, la esencia del lenguaje, el cual guarda la misma relación —mínima— que la retórica a lo verdadero, a la esencia de las cosas; no pretende instruir, sino transmitir a otro una emoción y una aprehensión subjetivas. El hombre que conforma el lenguaje no aprehende cosas y hechos, sino excitaciones: no devuelve sensaciones, sino simples copias de las mismas. La sensación provocada por una excitación de los nervios, no alcanza la cosa en cuanto tal: dicha sensación aparece al exterior a través de una imagen.⁴⁰

37. Teruel, E. (1997), op. cit., p. 51.

38. Cfr. ARISTÒTIL (1985). *Retòrica. Poètica*. Barcelona: Laia.

39. Durant massa temps s'ha considerat metonímicament que la *Retòrica* era només el catàleg de recursos formals que, de fet, constitueix només una part de la retòrica, l'*elocutio*. Però les parts de la retòrica són, inicialment, més: *inventio, dispositio, elocutio, memoria i actio*. Les tres primeres són les que tenen més a veure amb el periodisme escrit.

40. NIETZSCHE, F. (1974). *El libro del filósofo*. Madrid: Taurus, p. 138.

Observem l'argumentació de Nietzsche: les paraules guarden la mateixa relació amb les coses que la retòrica amb la veritat. Notem que no diu que les paraules vehiculen mentides, ni tan sols que són inadequades per al coneixement —és més: Nietzsche sap que l'home *només* pot conèixer amb el llenguatge, tant si ens agrada com si no, i que per tant ha d'aprendre *a ballar (sic dixit)* amb aquestes cadenes. Només tracta de descriure quina mena de coneixement és aquest al qual accedim. Veiem com la reflexió lingüística deriva cap a una incipient epistemologia que no és gens realista. Observem, al fragment següent, com Nietzsche subratlla la diferència de matèria entre el material sonor —o escrit— d'una paraula i les excitacions nervioses que l'originen. Arran d'aquesta distància ontològica, no podem parlar de traducció, sinó més aviat de transsubstanciació.

De todos modos, todavía queda por saber como una imagen sonora puede traducir un acto del alma. Para que la restitución fuera absolutamente perfecta, ¿no deberían ser los materiales en que debe operarse los mismos que aquellos en que trabaja el alma? Pero dado que se trata de un elemento extraño —el sonido— ¿cómo podría traducirse en estas condiciones algo más adecuado que una imagen?⁴¹

La conclusió del raonament epistemològic de Nietzsche és que no són les coses com a tals les que penetren dins de la nostra consciència, sinó la *relació* que com a subjectes hi mantenim. És a dir, no entra dins la nostra consciència l'objecte, sinó la nostra experiència de l'objecte, el que Nietzsche anomena *phitanon*. Partint d'això, per tant, l'essència de les coses no es copsa mai. «Nuestras expresiones verbales no esperan jamás a que nuestra percepción y nuestra experiencia nos proporcionen sobre la cosa un conocimiento exhaustivo y hasta cierto punto respetable. Surgen en el momento mismo en que surge la excitación. En lugar de la cosa, la sensación no aprehende más que un signo [...] El lenguaje es la retórica porque únicamente pretende transmitir una *dóxa*, no una *epísteme*.»⁴²

Per tant, la conclusió final de Nietzsche és una qualificació sobre la mena de coneixement per al qual està dotat el llenguatge. Ens indica allò que hi podem arribar a fer. «El llenguatge no és pas una mena de cinta transportadora del coneixement», resumeix Serrano.⁴³ Cal abandonar la ingenuïtat: aquesta reflexió fa impossible l'actitud de confiança en el llenguatge, que certament a la filosofia del segle XX desapareix; al mateix temps, val a dir que desapareix la confiança en el subjecte emparaulador —l'autor. Nietzsche duu fins a les últimes conseqüències l'intent de demostrar una distància més gran entre les paraules dels subjectes i les coses que emparaulen.

Si és cert que el periodisme és una activitat lingüística, i també és cert que el funcionament de tota activitat lingüística és limitat per aquestes qualitats

41. Nietzsche, F. (1974), op. cit., p. 138.

42. *Ibidem*.

43. Serrano, S. (1997). «Pròleg», a Teruel, E., op. cit., p. 15-16.

indefugibles que hem caracteritzat en aquests darrers paràgrafs —natura verbal del pensament i de la cognició, i condició retòrica del llenguatge—, aleshores la conclusió d'aquestes dues premisses netament formulades només pot ser que el periodisme és una activitat lingüística que, com a tal, genera *dóxa* i no *epísteme*. El coneixement que ofereix no és científic, sinó fruit d'excitacions nervioses i de l'expressió d'opinions sobre experiències. Això vol dir que la notícia mai no pot ser un fet, ni tan sols la traducció més o menys exacta en paraules d'allò que ha passat, sinó la *transsubstanciació* (ja que l'acte lingüístic avança a través de diverses substàncies: de matèria a excitació nerviosa, i d'excitació nerviosa en sons i en signes) en paraules de *l'experiència del fet* que el periodista o el mitjà sencer ha viscut. La notícia emparaula el *phitanon*, per usar la terminologia nietzscheana, no pas el fet material que el provoca.

No creiem agosarat dir que aquesta reflexió lingüística i retòrica, a més de conduir-nos a la revisió de la noció de llenguatge, de periodisme i de notícia, entre d'altres, ens endinsa de ple en una qüestió tan delicada i fascinant alhora com la de les fonts i l'estatus del coneixement. Efectivament, si seguim el fil de les darreres inquietuds ressenyades ens trobem que, de manera ben precisa, ja som en el terreny de la filosofia del coneixement.

4. El debat epistemològic

L'epistemologia, la disciplina que estudia les condicions, les possibilitats i els límits del coneixement, ha viscut un esclat al llarg del segle XX, que ha servit per fer conscients els mètodes i les maneres com accedim a —o com construïm— aquest coneixement. La tendència que han seguit aquestes aportacions epistemològiques al llarg del segle ha estat, majoritàriament, la del positivisme, amb les escoles popperianes i realistes, en un primer moment, i la del relativisme cognitiu, d'arrel idealista, en un segon moment. Aquestes dues perspectives epistemològiques s'han disputat l'hegemonia i encara se la disputen ara, com s'ha pogut apreciar recentment arran de la publicació del llibre de Sokal i Bricmont⁴⁴. L'anteriorment citat Thomas S. Kuhn ha estat l'autor que més ha estès un cert tipus de relativisme cognitiu, molt relacionat amb les teories del relativisme lingüístic de Sapir-Whorf, per bé que no ha estat l'únic —i per bé que el seu relativisme cognitiu apareix en certes formes molt matisat. Fem un repàs, doncs, a aquestes dues perspectives i al nombrós feix de propostes intermèdies. D'aquí derivarem també quina és la teoria del coneixement que és implícita en les perspectives usades al camp d'estudi del periodisme.

4.1. Positivisme i realisme versus relativisme cognitiu

L'epistemologia es pregunta quina és la natura de les dades que, com a científics, elaborem. I la primera pregunta que manllevem a l'epistemologia és pre-

44. Cfr. Sokal, A.; Bricmont, J. (1999), op. cit.

cisament aquesta: si les dades que com a periodistes interpretem ja ens són donades. El punt de vista epistemològic que durant tres segles va dirigir amb molta freqüència la filosofia occidental suggereix un «sí» immediat i inequívoc. En canvi, Kuhn, parlant de l'anàlisi de dades en les diferents ciències, va escriure que les dades no són el que ens és donat, sinó el que apleguem de manera laboriosa i esforçada després d'haver construït models i mètodes per poder relacionar-nos-hi.⁴⁵ Qui mira, doncs, té tendència a veure el que una autoritat externa assegura que hi ha. Després d'una revolució, sigui aquesta tan gradual i tan modesta com es vulgui, els científics veuen el món d'una manera diferent, perquè han canviat els acords bàsics sobre aquest món. Cal subratllar que diem que el veuen diferent, i no només que l'interpreten de manera diferent —que també ho fan, és clar—, perquè és la pròpia percepció la que ja es veu alterada. «Lo que un hombre ve depende tanto de lo que mira como de lo que su experiencia visual y conceptual previa lo ha preparado a ver», escribia Kuhn.⁴⁶

Aquest to introdueix, un cop més, ara des d'una perspectiva diferent, la noció de distància entre subjecte i objecte en el procés cognitiu. I se subratlla, en primer lloc, la presència mediadora del subjecte que coneix en tot procés cognitiu: aquest subjecte irromp estrepitosament a la filosofia del coneixement, com havia irromput un segle abans a través del romanticisme lingüístic de Herder, Hamman i Humboldt a la filosofia del llenguatge. Aquesta atenció a la presència del subjecte no es fa per dir que la ciència té el mateix valor cognitiu que una llegenda popular —com caricaturitzen crítics de l'antipositivisme com Sokal i Bricmont, Hilary Putnam o Mario Bunge—, sinó per matisar l'excés de triumfalisme positivista i recordar que tot procés cognitiu, fins i tot —o sobretot, segons Kuhn— el científic, és promogut, orientat i processat per un subjecte dins d'un grup que comparteix uns acords bàsics que condicionen fins i tot la pròpia percepció —com assegura l'operacionisme.⁴⁷

La irrupció del concepte de *subjecte present* a la filosofia del coneixement no va ser aliena a la profunda crisi que va viure el positivisme al tombant del segle XIX al XX. Poincaré destacava, molt abans que ho fes Kuhn, i com també havien fet Bergson o Sorel, que tant els axiomes com les lleis físiques són convencions, és a dir, ni intencions a priori ni fets experimentals. L'espiritualisme i el vitalisme, el neohegelianisme italià de Croce i el pragmatisme americà de Dewey i C.S. Pierce estaven en la mateixa línia. Dessota d'aquests corrents trobem sempre un subjecte que és plenament considerat com un dels protagonistes del procés cognitiu, cosa que fins aleshores havia estat obviada.⁴⁸

45. Kuhn, T.S. (1975), op. cit.

46. Kuhn, T.S. (1975), op. cit., p. 179.

47. Cfr. Bunge, M. (1985), p. 77 i s. La tesi ontològica principal de l'operacionisme, segons explica Bunge, és que «nada existe mientras no sea observado», afirmació deutora del més conegut *Esse est percipi* de Berkeley.

48. En el camp d'aquesta irrupció del subjecte resulta especialment interessant glossar breument l'ara apuntat pragmatisme americà, que data del període que precedeix la primera guerra

De fet, en les reflexions sobre la natura del coneixement periodístic no s'ha tingut en compte ni la irrupció del subjecte en l'epistemologia —i en la lingüística i en la sociologia, per exemple—, que podríem anomenar «gir antropològic», ni els ja comentats girs lingüístic i retòric. La teoria del periodisme encara és, majoritàriament, objectualitzant i objectivista, amb un punt de vista epistemològic que s'ha de considerar com a realista.

4.1.1. *Realisme i sentit comú: tipus de realisme*

El realisme, en aquest context, l'hem d'entendre com una doctrina metafísica amb dues dimensions: 1) és una doctrina sobre allò que realment existeix (i defensa que, efectivament, hi ha un món real que viu i que es desenvolupa davant nostre), i 2) és una doctrina que defensa que aquestes entitats existents no depenen del nostre pensament per existir o per ostentar les seves qualitats, i, consegüentment, que tampoc no depèn de la nostra cognició o interpretació que aquestes qualitats restin establertes, sinó que són prèvies i autònomes. Des del realisme es considera que és la realitat de la cosa la que promou la teoria de qui observa, i no a la inversa, com argumentava Kuhn.⁴⁹

Aquest realisme gnoseològic⁵⁰ s'oposa al subjectivisme, segons el qual les coses existeixen en tant que són percebudes o concebudes per algú —l'*esse est percipi* de Berkeley—, i més que una doctrina ha de ser considerada una família de doctrines, per bé que totes tenen en comú els dos preceptes assenyalats més amunt: la realitat existeix com a tal i per a les seves qualitats no depèn de qui l'observa. Mario Bunge parla de, com a mínim, dues menes de realisme: un realisme ingenu —propi dels pobles primitius i dels nens petits— i un realisme crític. El crític «sostiene que el mundo real difiere a veces de lo que aparenta ser; que puesto que algunas experiencias engañan, no podemos aceptar dogmáticamente los datos de los sentidos».⁵¹ El realista crític no confia només en les dades de l'experiència, sinó també en les de la raó i el mètode. Bunge explica que el realisme científic defensa que el coneixement del món que podem obtenir a través de la ciència no és perfecte, però és el millor.

És difícil no estar d'acord amb les asseveracions de Bunge. Descartat el realisme ingenu, el realisme crític, dut a nivells plausibles, es distingiria poc —pel que fa a les conclusions sobre la natura complexa del coneixement i el

---

mundial. Aquesta escola filosòfica advoca per deixar de banda els clàssics problemes metafísics i centrar l'interès en l'estudi i l'anàlisi intern de la persona, en el marc de l'existència quotidiana. Aquesta orientació influirà decisivament en la direcció que prendran disciplines com ara la sociologia o la psicologia, que més endavant coincidiran amb la nova lingüística en aquest interès per les accions lingüístiques quotidianes. Cfr. Bunge, M. (1985), op. cit., p. 70-71.

49. Per confrontar aquesta definició de realisme, vegeu els treballs de Devitt i Sterelny (1987), op. cit., p. 187-188; i també de Sokal i Bricmont (1999), op.cit., p. 80 i s. També és interessant l'aportació de Bunge (1985), ja citada anteriorment.

50. Hem d'evitar confondre'l amb el concepte literari de realisme, la *mimesis* de què parlà AUERBACH, E. (1983). *Mimesis*. Madrid: FCE.

51. Bunge, M. (1985), op. cit., p. 45.

procés dialèctic de conèixer— d'un relativisme crític. I ningú no nega que el coneixement científic resulta imprescindible i permet, gràcies al seu mètode, adquirir un coneixement efectiu del món. Però hi ha una versió prou més estesa del realisme que no advoca per aquests postulats matisats i raonables, sinó que, senzillament, apel·la al que s'anomena *sentit comú* de l'home del carrer. Addueixen aquest argument alguns epistemòlegs com Hillary Putnam o Sokal i Bricmont, per contestar els raonaments relativistes.⁵² Tothom, diuen, en la seva vida quotidiana, té una noció clara del que és real i del que no ho és. Això provaria que la realitat és *a fora* de nosaltres, i que això és ben evident quan ens estem de fer ballar el cap a la gent i volem ser efectius. Aquest argument és pobre i trampós. Pobre perquè resol una discussió científica —un problema epistemològic— invocant el *sentit comú*, que és precisament un tipus acrític de coneixement heretat. I trampós perquè aplica la noció pragmàtica de la realitat social compartida a un debat que no és de tipus sociològic, sinó filosòfic —i de filosofia del coneixement. Certament, el contracte pragmaticofiduciari ens assegura que totes les persones, en els nostres intercanvis quotidians, optem per la fe en les paraules dels altres i en la realitat que percebem, perquè aquesta actitud és econòmica —ens permet no haver d'estar posant en dubte i escatint la veritat de les coses a cada moment. El concepte de veritat que emprem en les discussions sociològiques no és homòleg al concepte de veritat epistemològica, ja que el primer té una dimensió eminentment pragmàtica.

Davant d'aquest realisme del *sentit comú*, el relativisme crític, d'arrel whorfiana, proposa una actitud reflexiva i preventiva respecte als processos cognitius. Per això no s'ha de considerar que atempta contra el progrés científic —com sovint han criticat, recentment, per exemple, Sokal i Bricmont—⁵³, sinó que el fa possible encara més en depurar i eliminar mistificacions sobre el mètode científic. Però la virtut, com és habitual, es troba en posicions intermèdies. Així, els propis Sokal i Bricmont admeten que cal agrair a Kuhn i a altres relativistes d'arrel idealista la idea del caràcter indirecte i complex de la relació entre el món físic i el coneixement que en podem extreure.⁵⁴ La disputa central és, òbviament, la gran pregunta sobre la realitat: existeix fora o dins de nosaltres? les seves qualitats, són independents del nostre procés cognitiu o precisament atorgades, construïdes per aquest? «The key idea is to replace reference and truth in our semantic theory with partial reference and partial truth», escriuen Devitt i Sterelny.⁵⁵ Així, admeten que la posada en qüestió del coneixement objectiu desemboca en la proposta de la cognició com a procés dialèctic; de la dialèctica establerta entre la pressió cognitiva exercida per qui vol conèixer i la projecció fenomenològica i la resistència del que és conegut. En aquesta topada, sempre complexa i probablement mai idèntica, es juga l'establiment de coneixement.

52. Cfr. Sokal i Bricmont (1999), op. cit.

53. Cfr. Sokal i Bricmont (1999), op. cit.

54. Sokal i Bricmont (1999), op. cit., p. 111-113.

55. Devitt i Sterelny (1987), op. cit., p. 182.

4.1.2. Idealisme i relativisme: els subjectivismes

Hem parlat, en algun moment dels paràgrafs anteriors, dels corrents idealistes. Sens dubte s'han oposat, al llarg del segle passat, a les perspectives realistes i positivistes. L'idealisme —que arrenca de l'escola filosòfica alemanya, i principalment de Hegel— no nega pas el primer axioma propi del realisme: no nega que existeix el món, la realitat, ni que aquesta ens interpel·li. Però sí que posa en qüestió el segon axioma: que aquest món sigui, essencialment, tal com se'ns mostra, i que les seves qualitats siguin independents del procés de percepció i del subjecte que les percep. Els subjectivismes, nascuts d'aquesta matriu, van donar lloc al fenomenisme —al seu torn amb diversos corrents—, la premissa principal del qual és que allò que podem percebre és tan sols fenomen o aparença. Curiosament, el fenomenisme no ha estat abraçat només per filòsofs com ara Hume, Kant, Comte i Carnap, sinó també per distingits científics com Ptolomeu, Mach, Duhem i Bohr.⁵⁶ Bona part dels corrents subjectivistes i fenomenistes enfonsen les seves arrels en Kant i Nietzsche⁵⁷. La tesi kantiana segons la qual l'home està incapacitat per conèixer la cosa en ella mateixa, i que allò amb què es relaciona cognitivament és el seu fenomen, la seva manifestació (que anomena «aparença»), no nega —fixem-nos-hi— l'evidència que la cosa en ella mateixa existeix independentment del fet que la coneguem. Ara bé, posa en dubte raonable que allò que coneguem sigui la *cosa en ella mateixa*.⁵⁸

Volem aquí fer notar el que ja apuntàvem més amunt: la possible articulació, sobretot pel que fa a les conclusions, entre el realisme crític i un idealisme d'arrel kantiana. En tots dos casos es té en compte que hi ha un món per conèixer; i en tots dos casos s'adverteix la natura complexa i enganyosa de les manifestacions fenomèniques d'aquesta realitat. Certament, l'una parteix d'una concepció objectivista mentre que l'altra sosté uns postulats subjectivistes —propis d'una perspectiva que contempla el gir antropològic de què hem parlat en un altre lloc. Però, amb tot, no cal dir que si hem de proposar una epistemologia que previngui del realisme ingenu però que no caigui en un estèril relativisme, és aquesta l'orientació per la qual cal advocar, també en la teoria del periodisme.

56. Cfr. Bunge, M. (1985), op. cit., p. 42-43.

57. Tot seguit parlem, al text principal, sobre en quin sentit rep la influència kantiana. Pel que fa a Nietzsche, la influència en aquests corrents la va exercir sobretot en l'anomenat «pragmatisme», segons el qual el coneixement no és més que un recurs d'adaptació biològica similar a l'aleta d'un peix. El que importa és la supervivència, i l'home ha fet servir el desenvolupament de les seves capacitats cognitives per tal de sobreviure en un medi hostil. «Si para sobrevivir nos es preciso mentir, lo haremos: la verdad no siempre vale más que la mentira, y en todo caso no puede definirse independientemente del éxito» (Bunge, M., 1985, op. cit., p. 70). Noti's la proximitat al concepte nietzscheà de veritat exposat a *Sobre veritat y mentira en sentido extramoral*: la veritat és un acord social que ens és útil; l'ésser humà no estima més, per genètica, la veritat que la mentida, senzillament la troba més útil. Quan aquesta no ho és, opta per la mentida sense problemes morals.

58. Devitt i Sterelny (1987), op. cit., p. 185.

Dins d'aquest àmbit d'estudi del periodisme, però, ens trobem amb una perspectiva epistemològica hegemònica que és essencialment positivista i realista. Amb tot, com ja hem apuntat, dins d'aquesta visió hegemònica el paradigma dominant comença a acumular dissensions cada cop més abundants, i una altra perspectiva en conflicte comença a dibuixar-se.

4.2. *Perspectiva epistemològica de la comunicació periodística*

Hem vist, al començament d'aquest article, que l'evolució de les tecnologies de la comunicació i les noves formes que ha adoptat la professió de comunicador i de periodista han plantejat alguns problemes nous a l'hora de pensar sobre la feina dels mitjans —com ara, per exemple, la concentració de poder empresarial o la crisi de la credibilitat. En canvi, la perspectiva epistemològica pel que fa al coneixement periodístic no s'ha vist sotmesa a crisi, almenys des del discurs professional. El periodista continua sent l'encapsulador de realitat dins de paraules, ara més legitimat per noves eines tecnològiques que propicien noves rutines professionals aparentment encara més asèptiques. Com explica Ramonet, avui guanya terreny de nou la concepció del periodista com un mer codificador o mediador sense intencionalitat —com ja augurava Martínez Albertos a *El lenguaje periodístico* el 1989—, que ens ofereix en directe la informació, els fets, des del lloc on succeeixen.⁵⁹ Les retransmissions en directe de la informació des de qualsevol indret de l'empetitit globus terraquí —com qui retrasmint un partit de futbol— que permeten les noves tecnologies abona aquesta percepció del comunicador com un mer operador de càmera. És la lògica que Ramonet anomena el *tam-tam planetari*, permanentment connectat al lloc dels fets, que encarna la ideologia del directe en què es basa avui la informació: la fal·làcia segons la qual veure és comprendre, que ens legitima per sucumbir a la insaciable i instintiva pulsio escòpica.⁶⁰

59. Cfr. Ramonet, I. (1998), op. cit., pàssim. Recordem que la definició del periodisme com una activitat lingüística no intencional la va fer, no fa pas tants anys, J.L. MARTÍNEZ ALBERTOS (1989). *El lenguaje periodístico*. Madrid: Paraninfo, p. 147: «¿En qué consiste la función mediadora del periodista en el mundo contemporáneo? Sencillamente, en ser un eslabón no-intencional entre el conjunto de acontecimientos de interés general y los públicos receptores afectados de una forma u otra por estos mismos acontecimientos.» El periodista és, doncs, des d'aquesta perspectiva, «un instrumento no-intencional para la relación comunicativa entre públicos determinados y acontecimientos concretos». Per a aquesta consideració, el catedràtic de la Complutense es basava en una obra de B.H. Westley i M.S. McLean publicada l'any 1957 que encarna tots els pressupòsits del funcionalisme positivista propi de la tradició intel·lectual nord-americana.

60. Hem citat l'obra de Ramonet en diversos llocs de l'article. Ell relaciona aquesta pulsio cap al directe amb el descens de la credibilitat, aspecte que té moltes relacions, com ja hem fet notar més amunt, amb les consideracions steinerianes de l'època de la postparaula, on només altres formes de comunicació sembla que conserven l'autoritat. Sobre la *pulsio escòpica*, concepte usat per Román Gubern que al·ludeix al deler insadollable de mirar-ho tot i sempre, val a dir que n'hem tingut un excel·lent exemple amb el magne esdeveniment mediàtic de l'atemptat de l'11 de setembre de 2001. Captivats per la força de la imatge d'un avió estavellant-se en

Mentre l'àmbit de la teoria de la comunicació ha evolucionat força, sobretot amb l'arribada gradual de noves contribucions provinents de les noves perspectives de la sociologia, l'àmbit d'estudi de l'escriptura periodística ha mantingut majoritàriament —ja hem vist que els paradigmes suporten incoherències— les seves arrels teòriques (generalitzacions simbòliques, models i exemplars) enfonsades en velles perspectives funcionalistes, estructuralistes i positivistes, seguint la petja de l'escola liberal nord-americana. I, paradoxalment, ignorant la tradició europea d'estudis periodístics, de tarannà més filosòfic i crític i menys empírica que l'hegemònica als EUA. La separació entre fets i opinió, propi d'aquesta visió positivista i realista, va obeir més des dels seus inicis a interessos comercials que no pas a anàlisis i conclusions acadèmiques. El que podem anomenar «coartada deontològica» ha estat durant anys la base de la credibilitat en la indústria de la informació.

Perspectives o corrents sociològics, lingüístics i filosòfics com l'etnometodologia, l'interaccionisme simbòlic o la fenomenologia —amb noms com Alfred Schutz, Peter Berger o Thomas Luckmann— van posar les bases perquè aportacions clau posteriors com les de McCombs i Shaw l'any 1972, Noelle-Neumann el 1973, Altheide el 1974 o Gaye Tuchman el 1978 modifiquessin sensiblement el paradigma o la perspectiva hegemònica en teoria de la comunicació, així com els seus postulats centrals fins aleshores provinents també del funcionalisme i de l'estructuralisme: que els mitjans no tenen a penes incidència en l'individu, i que treballen amb una realitat externa a ell, i no intersubjectivament (i lingüísticament, hi afegim) construïda.⁶¹ És evident, en canvi, que aquesta evolució del paradigma en la teoria de la comunicació no ha estat sempre contemplada en la teoria del periodisme, que en molts casos ha seguit invocant l'adagi segons el qual *facts are sacred and comments are free*. Tanmateix —i paradoxalment— avui poques veus posen en dubte que no té sentit parlar d'objectivitat ni recórrer al criteri de separació entre fets i opinió, tal com proclama una certa escola nord-americana.

En canvi, la generalització simbòlica bàsica avui a la disciplina d'estudi de la comunicació periodística continua sent aquesta que distingeix els fets de l'opinió. Sobre ella s'edifica una noció precisa del que fa el periodista (recollir notícies per transplantar-les a les planes dels diaris, talment com si fossin geranis; «surt al carrer i troba/porta'm una notícia», deien els caps als periodistes del cinema i les novel·les, tan imitats a les nostres redaccions); del que és el periodisme (un recitat innocu de la realitat, que és llegible sense cap problema, i també una noció precisa del que és la realitat: sempre una cosa externa al

---

directe contra un gratacels, les televisions repetien les imatges una vegada i una altra, des de tots els punts de vista, com si això pogués evitar o substituir l'explicació, les preguntes, les respostes, la interpretació i la contextualització tan necessàries. Mai com aquella tarda de setembre s'ha evidenciat la veritat de la premonició de Steiner: ens trobem ja a l'era de la postparaula.

61. Cfr. MONTERO, M.D. (1994). *La informació periodística i la seva influència social*. Bellaterra (Cerdanyola del Vallès): Servei de Publicacions de la UAB, p. 146-160. Vegeu les notes 164 i 165.

subjecte, que el precedeix. Per tot això, la presència del subjecte en el text, de fet, és voluntàriament negligida per la teoria del periodisme escrit, com ja va apuntar Wolfe al pròleg d'*El Nou Periodisme*.⁶² També Núñez Ladevéze, en ocupar-se de l'estil periodístic informatiu, remarca fins a quin punt ha de ser, sobretot, un estil de l'absència, en què l'escriptor es trobi perfectament camuflat i hagi esborrat les seves empremtes al text, de manera que aquest, en coherència amb la perspectiva hegemònica, sembli recollit i transplantat a la plana del diari asèpticament, sense cap mediació subjectiva.⁶³

El gran corol·lari, però, d'aquesta premissa primera que distingeix entre informació i opinió afecta la teoria dels gèneres en periodisme. Cal aclarir d'entrada que no només a causa de l'herència positivista, sinó també del llegat de l'antiga i canònica teoria dels gèneres⁶⁴. El gran corol·lari d'aquesta premissa és la ferrenya distinció binària de tota producció periodística dins d'un d'aquests dos grans calaixos. Evidentment, aquesta catalogació dels textos periodístics en dos grans gèneres —la informació i l'opinió; tres, a tot estirar, amb la interpretació— té una solera indiscutible, avalada per noms com Warren, Martínez Albertos i fins i tot Gomis, que la matisa i la modifica lleugerament amb la seva teoria dels diversos graus de la interpretació, sempre present, segons ell, en tot text periodístic. També s'ha de reconèixer l'excel·lent rendiment pedagògic que ha donat aquesta senzilla i binària compartimentació.

El problema principal d'aquesta divisió genològica de l'antiga perspectiva d'arrel funcionalista-positivista-estructuralista⁶⁵ és que s'aixeca sobre uns pressupòsits filosòfics que han entrat en crisi seriosa les últimes dècades a partir de les aportacions de diverses disciplines, com acabem de veure en l'apartat anterior. El positivisme, per exemple, del qual ja hem parlat abans, és un corrent de gran recorregut a l'epistemologia i que va comportar nombrosos beneficis amb la intenció d'evitar els venedors de fum, però que va ser portat al seu extrem en l'aplicació a la interpretació textual. Així, els fets són comprovables, es troben fora de nosaltres, són objecte de la ciència, en tant que poden ser mesurats, calibrats, pesats. Un fet és per al positivisme quelcom tangible. En canvi les idees, la vida mental en general, s'identifica, dins d'aquesta perspectiva filosò-

62. WOLFE, T. (1974). *El nuevo periodismo*. Barcelona: Anagrama.

63. Cfr. CASASÚS, J.M.; NÚÑEZ LADEVÉZE, L. (1991). *Estilo y géneros periodísticos*. Barcelona: Ariel. Cal veure, sobretot, la segona part del llibre, on Ladevéze afronta aquest problema de l'estil periodístic objectivitzant.

64. Sobre aquesta última, de cabdal importància, atès que estructura bona part dels plans d'estudi de les llicenciatures de periodisme, en parlarem al punt 5.2, però ja podem avançar que el que es proposa aquí és un concepte de gènere dialògic, obert i evolutiu, en la línia del que proposa la recent teoria dels gèneres. Res a veure amb el canònic concepte de gènere horacià i preromàntic, on els gèneres són calaixos estancs nítidament separats l'un de l'altre.

65. La definició és ortopèdica com un braç articulat, però ens referim al fet que és d'influència funcionalista pel que fa als pressupòsits sociològics, positivista pel que fa a la seva teoria del coneixement i estructuralista si ens interessem pel punt de vista de les teories lingüístiques i literàries implícites.

fica, amb l'arrealitat i la subjectivitat. Martínez Vallvey ha escrit que «a casi nadie se le escapa que éste es el origen del axioma: “los hechos son sagrados; la opiniones, libres”...»⁶⁶

No és possible negar que els fets tenen existència fora de qui observa, efectivament. Aquesta és una conclusió del relativisme kantianà al qual ens hem acollit en aquest article, unes quantes planes enrere. Però també cal reflexionar en vista de les aportacions de l'epistemologia —i singularment de la filosofia del llenguatge, ja que el coneixement periodístic es produeix sempre de manera lingüística— sobre l'evidència que no és el fet el que entra dins de la nostra consciència d'observadors, sinó la nostra experiència del fet com a tal. I que allò que percebem esdevé instantàniament, quan volem transmetre-ho lingüísticament, la formulació d'una opinió.

Bertil Malmberg assegurava, en aquest sentit, que «cualquier percepción implica la interpretación de un continuum que puede ser transformado en unidades discretas sólo gracias a un procedimiento lingüístico»⁶⁷, una observació segurament deutora de la que havia fet uns anys enrere Walter Lippman: «Los hechos de la vida moderna no cobran espontáneamente la forma por la que se les puede distinguir. Esa forma ha de ser dada por alguien.»⁶⁸ Així com la psicologia afirma que és la por de qui mira la que crea el monstre, és també la mirada del periodista la que crea la notícia, i no a la inversa —la notícia qui converteix a qui se la trobi en un periodista. Des de la pragmàtica lingüística, Marín Jorge ho ha matisat adequadament: «La noticia, aunque se funda en hechos, representa ideas o conceptos. No son los hechos mismos sino la modalidad discursiva lo que se presenta ante el lector.»⁶⁹ Tota pràctica discursiva és un enunciat sobre el món elaborat per una subjectivitat o per una intersubjectivitat col·lectiva, que, evidentment, com ja van escriure de manera pionera Bernal i Chillón l'any 1985, «interpreta de modo particular, incompleta y, forzosamente, “no objetivo” el mundo, haciendo intervenir su o sus peculiares percepciones y concepciones sobre lo que acontece, a saber, sus actitudes éticas, sus estados de ánimo, sus convicciones políticas y morales [...]. Por tanto, todo mensaje informativo está teñido de subjetividad. [...] Ningún mensaje puede ser objetivo.»⁷⁰ Aquesta concepció crítica, que com podem veure per l'origen cronològic de les citacions que hem portat al text en els darrers paràgrafs, s'ha desenvolupat a la perifèria de la perspectiva hegemònica dins dels estudis de comunicació periodística, s'oposa al credo de l'objectivitat en què se sustenten les dicotomies clàssiques de fets i opinions. Així, Marín Jorge,

66. Martínez Vallvey, F. (1995), op. cit., p. 79.

67. MALMBERG, B. (1969). *Lingüística estructural y comunicación humana*. Madrid: Gredos, p. 41.

68. LIPPMAN, W. (1949). *La opinión pública*. Buenos Aires: Cía. Gral. Fabril Editora; citat per GOMIS, L. (1991). *Teoría del periodismo*. Barcelona: Paidós, p. 36. Cal fer notar que el llibre de Lippman va ser publicat originàriament en anglès l'any 1922.

69. MARÍN JORGE, M. (1993), «El discurso de la información», dins de GRUPO ANDALUZ DE PRAGMÁTICA, *Estudios pragmáticos: lenguaje y medios de comunicación*. Sevilla: Universidad de Sevilla, p. 11-27. La citació correspon a la plana 14.

70. Bernal, S.; Chillón, A. (1985), p. 12-13.

com d'altres lingüistes que han fet contribucions a la teoria del periodisme, ha criticat la sacralització del concepte d'objectivitat —i els corol·laris genològics que hem vist que comporta— i ha demanat una posada al dia de la disciplina de manera que concebi el treball lingüístic del periodista com una feina subjectiva i intersubjectiva.⁷¹

Les *stories*, tan *sacred*, doncs, tenen un problema de puresa preocupant, per a l'epistemologia positivista. Tan sols pel fet de ser una cosa narrada, com el seu propi nom evoca, ja ens trobem davant d'un relat, que ordena el món en categories, personatges i escenaris. La narració suposa una valoració i un redimensionament de la facticitat objectiva i material a què s'apel·la. Res de recollir notícies i transplantar-les a les planes del diari. D'altra banda, cal anar encara més enllà: com la tradició de la filosofia hermenèutica no ha deixat de subratllar, aquesta destil·lació i redimensionament de la facticitat objectiva resulta del tot indispensable per a la comprensió dels fets en ells mateixos. En aquest sentit, Eduardo Terrasa ha escrit: «Si se presenta un acto humano en su pura facticidad, sin su valor intrínseco, sin mostrar el sentido que le ha dado su autor ni encuadrarlo en un ámbito operativo propio, el hecho quedará mutilado.»⁷²

Veiem així com, encara sense abandonar les *stories*, els relats informatius i noticiosos, cal observar seriosos dubtes que, des d'un punt de vista epistemològic, es pugui parlar d'una separació neta entre la qualitat de narrar —explicar què ha passat— i opinar sobre què ha passat. Actituds que pretenen ser escrupolosament informatives parteixen d'estereotipus i els aprofiten sense rubor —potser no podem deixar de fer-ho—, segueixen marcs i estructures narratives incorporades culturalment i defineixen el fet en relació amb un context —que el dota de sentir i que és imprescindible— però que, de manera inevitable, és una construcció social, com ha explicat la lingüística pragmàtica. Martínez Vallvey ha escrit que «es utópico considerar que se puedan ofrecer unos hechos desnudos de valoración. [...] Hechos y valores son indisociables.»⁷³ La pura descripció dels fets que duem a terme amb la llengua quotidiana (amb quina, si no?) se'ns presenta carregada de valoracions. «Por el simple acto —escriu Casado Velarde— de emplear palabras como *secuestro*, *terrorista*, *tortura*, etc., nos encontramos ya valorando —de manera negativa en estos casos— los hechos que estamos refiriendo.»⁷⁴

Efectivament, com va escriure Nietzsche, la veritat es pot entendre com una mentida col·lectiva ben explicada —hi afegim: explicada de manera ade-

71. Marín Jorge, M. (1993), op. cit., p. 14-15.

72. TERRASA, E. (1987). «Información, libertad y mundo común», dins VAZ, A.; INNERARITY, D. (eds.). *Información y derechos humanos*. Pamplona: Eunsa, p. 187-194. Citat per Martínez Vallvey, F. (1995), op. cit.

73. Martínez Vallvey, F. (1995), op. cit., p. 79.

74. CASADO VELARDE, M. (1990). «Texto periodístico e ideología: para una etnolingüística del discurso periodístico», dins SÁNCHEZ SÁNCHEZ, F. (ed.). *El nuevo mapa informativo europeo*. Pamplona: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Navarra. Citat per Martínez Vallvey (1995), op. cit., p. 79. Burguet anomena aquesta activitat lèxica de crear sentit «designació ideològica». Cfr. Burguet, F. (1997), op. cit.

quadra, amb els codis correctes, per ser reconeguda com a veritat.⁷⁵ Especialment, les veritats que ajuden a construir els mitjans de comunicació de massa són, pel seu caràcter intersubjectiu, el territori de l'acord i el consens, no només entre emissors i receptors, sinó també entre la pròpia i àmplia caterva d'emissors; i més avui, quan els diversos mitjans es copien, es vigilen, es plagien, es repeteixen i formen un cor harmònic del qual ningú no discrepa ni desentona.⁷⁶

En aquest cas, l'escriptor informatiu es revela com un ésser làbil que escombra les pròpies petjades per no ser localitzat. Però això topa frontalment amb la realitat del funcionament lingüístic: tota opció estilística és una elecció fruit d'una estratègia, i les estratègies, com els estils, no poden ser mai objectives, perquè les alimenta la intenció d'un subjecte. Ho detecta Núñez Ladevéze quan defineix l'ànim que subjau rere els lids estereotipats, exemples paradigmàtics del llenguatge informatiu: en els quals veiem «una expresiva impersonal, se trata de un uso impersonalizado de la lengua que trata de aparentar que la redacción se hiciera por sí misma, sin mediación de un sujeto.»⁷⁷

Hi ha, per tant, una estratègia retòrica que promou l'aparença objectiva amb finalitats persuasives, que pretén fer creure que els textos s'han creat sense subjecte. De fet, aquest estil informatiu es caracteritza per una marcada absència del subjecte inscrit en el text, alhora que s'identifica amb una actitud designativa i descriptiva apersonal. Albert Chillón ho ha anomenat «retòrica de l'objectivitat», i ho considera un ritual expressiu, «una forma de dicció merament referencial, denotativa e instrumental, exenta de “desviación estética” [...] capaz de “reproducir la realidad” y, pues, como herramienta estilística idónea para hacer ejecutiva la sacrosanta doctrina de la objetividad.»⁷⁸ També Núñez Ladevéze ho considera una «retòrica objectivadora»: «“Retòrica”, en efecto, porque se trata de un procedimiento elocutivo de elaboración de un mensaje para obtener un determinado efecto en el interlocutor. “Objetivadora”, ciertamente, porque tal es el efecto que se pretende suscitar, una sensación de impersonalidad, aunque sea fingida, una impresión de indiferencia, aunque sea calculada, un distanciamiento narrativo, aunque el narrador esté presente tras la máscara artificiosa del lenguaje.»⁷⁹ Així l'objectivitat —potser la veritat— esdevé un afer d'estil, cosa que ja va fer notar molts anys enrere Oscar Wilde. Cal desemmascarar aquest gran equívoc i ensenyar quina és la natura retòrica pròpia del llenguatge, i, sobre aquesta base, cultivar un periodisme honest, de qualitat, ben escrit. Compromès amb el seu deure i amb els lectors.

75. NIETZSCHE, F. (1994). *Sobre verdad y mentira en sentido extramoral*. Madrid: Tecnos, p. 22-25.

76. Cfr. Ramonet, I. (1998), op. cit. Ramonet desgrana, al llarg de diversos capítols del llibre, el concepte de *mimetisme mediàtic*, arran precisament de la crisi de certeses i de la poca possibilitat de saber si un mitjà explica la veritat o no, els mitjans opten finalment per copiar-se i controlar-se (per confirmar si l'han encertat o no). Així és veritat el que diuen tots o, a males, la majoria dels mitjans.

77. Núñez Ladevéze, L. (1991), p. 121.

78. Chillón, A. (1999), op. cit., p. 47.

79. Núñez Ladevéze, L. (1991), p. 121.

Però per poder-se comprometre, el periodisme i el periodista necessiten recupera la subjectualitat; el periodisme, avui, no és compromès perquè no té subjecte, l'únic ens capaç d'assumir compromisos. Ja apuntàvem abans la paradoxa: només es pot ser subjectivament imparcial i honest. El discurs objectivista renuncia, en canvi, a la feina reflexiva i deixa totes les opcions en mans de les empreses.

5. Concepte de periodisme i de periodista: de l'objectivitat a la imparcialitat

Amb tot, però, el discurs empresarial, que alguns professionals poc avisats repeteixen, continua sent el del periodisme com a relació de veritats; filosòficament fonamentat, com hem vist, en un positivisme i en un realisme absolutament acrític pel que fa a l'epistemologia, però que —pels que considerin poc interessant aquesta faceta— sempre redunda en un discurs polític dúctil i dòcil als interessos del poder. No hem d'oblidar que els mitjans de comunicació de massa són bàsicament institucions, i d'una mena determinada —controlades per elits empresarials i socials⁸⁰.

L'objectivitat nega el periodista en tant que subjecte. D'això es queixa Francesc Burguet quan escriu:

Caldrà distingir allò objectivament esdevingut d'allò subjectivament publicat —informació—, en el sentit que la relació entre la labor informativa de la periodista i l'esdeveniment, fet o acció del qual s'informa és de naturalesa intencional. O sigui, que per molt impersonal que sigui una informació, no es pot oblidar que és un subjecte qui informa, i que tal informació és una versió entre d'altres versions possibles i en principi compatibles de la realitat. Qualsevol text, doncs, és intencional: més enllà de l'estil hi ha la intenció del redactor, i de fet es pot ser tan tendencios, sectari i subjectiu amb una redacció impersonal i descriptiva, com en un article d'opinió, amb la diferència que en aquest segon cas la subjectivitat i la intencionalitat tothom les pressuposa, mentre que en el cas de la informació això no s'acostuma a tenir gaire present, a causa, és clar, dels equívocs creats a l'entorn de l'objectivitat.⁸¹

5.1. *L'estil impersonal d'ocultació del subjecte*

Així, doncs, intencionals ho són tots els textos, i en conseqüència tots són interpretatius de manera ineludible. Notem com aquesta és una premissa paradigmàtica radicalment oposada a l'afirmació de Martínez Albertos, segons la qual un periodista era un comunicador sense intencionalitat. L'anomenat «estil informatiu» —mal anomenat així—, que se'ns presenta com una garantia d'imparcialitat, no és més que una construïda màscara impersonal que, com la can-

80. Cfr. Ortega, F.; Humanes, M.L. (2000), op. cit., p. 14.

81. Burguet, F. (1997), op. cit., p. 23.

tarella dels mals locutors d'informatius radiofònics i televisius, dissimula la indispensable activitat d'un subjecte sota la superfície immaculada del text. Tan difícil com eliminar les cantarelles de les nostres ones serà eliminar l'insuls estil informatiu de les planes dels diaris i les revistes, car ha esdevingut una mena de garantia de professionalitat, de transparència i de veritat.

Però, com bé va apuntar pocs anys enrere Burguet, aquest estil no és garantia de tot això que se suposa. No només és subjectiva l'opinió, també ho és la informació, per molt que es vulgui dissimular aquesta natura subjectiva i inter-subjectiva. Així com l'objectivitat en un sentit estricte no és garantia d'imparcialitat, tampoc la subjectivitat no ha d'implicar parcialitat. Burguet ha anat una mica més enllà i ha assegurat que, de fet, la imparcialitat és una decisió professional que només pot néixer d'una decisió presa lliurement i responsable per un subjecte. Només una subjectivitat compromesa i ètica pot ser imparcial i neutral, que és el que podem demanar a un periodista.⁸²

En aquest mateix sentit, Núñez Ladevéze es va esforçar uns quants anys abans que Burguet a fer una escrupolosa anàlisi lingüística de l'anomenat «estil informatiu» als tres últims capítols del llibre *Estilo y géneros periodísticos*. D'entrada, ell també es mostra convençut que qualificar un estil d'informatiu és desafortunat, perquè una cosa és l'estil i una altra és la informació, però «todo parece indicar que el informador o bien las confunde involuntariamente o bien se sirve voluntariamente de la confusión.» Així diu:

Un «estilo informativo» es independiente de que el lenguaje se utilice o no para informar. Se puede, en consecuencia, informar con un estilo no-informativo, y no informar, o informar parcialmente, con un estilo informativo.⁸³

Per evitar aquesta confusió, Núñez proposa l'aclariment de parlar de llenguatge de la informació o informatiu i estil descriptiu, tot i que aquí caldria matisar que també hi ha una varietat de registres dins del llenguatge informatiu. Però almenys aquesta distinció permet contemplar com a possibles per al llenguatge informatiu diversos estils, i respon una mica més a la plural realitat —o almenys a la plural possibilitat— expressiva del llenguatge i dels seus usuaris. A més, atorga als redactors la possibilitat d'usar, sense cometre cap crim de lesa credibilitat, una diversitat de recursos compositius i estilístics amb finalitat informativa. Cap estil, doncs, no és més informatiu que un altre, encara que sí que pugui ser més adequat per a una necessitat informativa —estratègica— particular. És, a més, indubtable que els diaris i les revistes d'informació en general coincideixen a redactar les notícies d'una manera determinada, en part per seguir aquest ritual de l'objectivitat, en part pel mimetisme mediàtic de què hem parlat més amunt. Però la nostra conclusió és, juntament amb la reflexió de Ladevéze, que la parcialitat o la imparcialitat —és a dir, el que usualment es denomina *objectivitat*— no són propietats d'un hipotètic estil objec-

82. Cfr. Burguet, F. (1997), op. cit.

83. Núñez Ladevéze, L. (1991), op. cit., p. 106.

tiu, ja que no són condicions del llenguatge, sinó maneres de comportar-se d'un subjecte.⁸⁴

Aquesta aparença estilística objectivadora s'aconsegueix amb unes opcions estilístiques perfectament definides: la nominalització —llargs sintagmes nominals amb complements prepositius i adverbials—, la manca de verbs —com a conseqüència directa de la primera característica—, l'adopció de l'ordre lineal de la frase, que evita subordinades i prefereix les coordinacions copulatives; la presència de perífrasis, i la incorporació, dins de la lògica nominal, d'anglicismes i paraules especialitzades provinents dels àmbits tècnics i científics que, juntament amb tòpics i expressions crossa recurrents —«segons fonts properes generalment ben informades...»— emfasitzen l'escriptura i li donen un to d'ampul·lositat. La pompa nominal comporta gairebé sempre el recurs a expressions tòpiques, ritualitzades, desfigurades i sovint lexicalitzades. Tot plegat confegeix un estil impersonal però rotundament assertiu que contrasta amb l'ocultament de la subjectivitat de l'enunciador. «El contenido designado ha sido ampliado a través de la lente de aumento del énfasis nominalizador y de significaciones añadidas de vocación más expresamente retórica.»⁸⁵ I en aquest lèxic emfàtic és on més es pot detectar aquesta voluntat retòrica del subjecte làbil i pretesament inexistent.

Aquest estil ritualitzat, pompós i nominal, condueix tot sovint a una inflació lingüística, a usar massa paraules per *dir* poques coses. Les cortines de paraules, com es diu sovint des de la filosofia del llenguatge, serveixen més per amagar que no pas per revelar.

5.2. *El concepte de periodisme i de periodista*

Del que hem dit fins ara s'entén que el concepte de periodista com a codificador no intencional o com a mer transmissor de veritats —recitador d'allò que es produeix— no és coherent amb la transformació que ha experimentat aquests darrers anys el camp d'estudi del periodisme. Ens estimaríem més, en canvi, definir el periodisme com un professional que duu a terme un treball de natura intel·lectual, tal com ja ho van saber veure György Lukács, Antonio Gramsci, Ortega y Gasset o Max Weber a les beceroles del segle. Així, el periodista es un treballador de la mediació cultural i social que exerceix una professió que requereix habilitats intel·lectuals interpretatives, amb coneixements contextuals i aptituds textuais.

En aquest sentit, vam definir fa poc el periodisme com un tipus especial de mediació cultural de natura simbòlica i interpretativa que caracteritza particularment la nostra època. És una feina de natura intel·lectual, però que requereix un suport tecnològic, i que habitualment té una elaboració col·lectiva, una lògica industrial i una difusió potencialment massiva. El periodisme,

84. Núñez Ladevéze, L. (1991), op. cit., p. 106. Ja hem vist, unes quantes planes enrere, que F. Burguet també argumenta en aquest sentit, de fet, invocant també el treball de Ladevéze.

85. Núñez Ladevéze, L. (1991), op. cit., p. 107.

entès d'aquesta manera, cerca tant beneficis econòmics com exercir una determinada influència social; i en fer-ho configura i proposa mons possibles.

Davant de l'opció del periodisme desideologitzat, que fa de transmissió acrítica de les idees hegemòniques, Chillón va apostar recentment per «en vez de definir el periodismo como un oficio eminentemente práctico, caracterizado por el dominio de un repertorio de habilidades técnicas aptas para capturar la realidad o lo que pasa en la sociedad —y luego reflejarlo objetivamente en ese nítido espejo que supuestamente son los medios de comunicación—, cabe concebirlo como una profesión intelectual cuya esencia interpretativa hace inevitable la integración dialéctica de la cultura y la capacidad de discernimiento crítico, por un lado, y de las habilidades expresivas y técnicas, por otro.»⁸⁶ En aquest sentit, Borrat ha fet notar que un diari s'enfronta al problema de «donar nom, descriure, narrar i explicar fets i processos canviants aplicant les categories teòriques que més convinguin.»⁸⁷ Aquestes activitats són de natura inexcusablement intel·lectual i acompleixen una funció sematitzadora, és a dir, volen oferir no només cadenes de significats, sinó també construir un sentit global que funcioni dins d'un context determinat. El perill de la feina intel·lectual del periodista, segons el propi Borrat, és que aquest no s'adoni d'aquesta natura inexcusable de la seva activitat, cosa que el faria «un mero ejecutor de los saberes profesionales, servidumbre que le haría mero reproductor y difusor de las rutinas profesionales, conservador de lo existente, cerrado a la innovación.»⁸⁸

Dins de les generalitzacions simbòliques que les tensions disciplinàries entre velles i noves perspectives posen en entredit hi ha, doncs, aquestes dues tan importants, la del concepte i definició de periodisme i de periodista, que s'ajunten a d'altres ja abordades, com la d'objectivitat o la del concepte de gènere que tot just ara abordarem.

5.3. El problema dels gèneres discursius

Ja hem vist que a partir de l'axioma *facts are sacred, comments are free* es desenvolupa una migrada teoria dels gèneres periodístics, bàsicament escindits en dos grans calaixos. Per això, els autors que, com hem vist més amunt, s'havien plantejat la conveniència de l'axioma, van acabar plantejant-se també el problema dels gèneres periodístics.⁸⁹

86. Chillón, A. (1999), op. cit., p. 66.

87. BORRAT, H. (1994). *Fer Europa. Els periòdics, protagonistes del post-Maastricht*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, p. 15.

88. BORRAT, H. (1998). «Narración y análisis de la historia inmediata social, política, económica o cultural desde las ciencias sociales», dins d'*Universitat i periodisme*. Bellaterra: Servei de Publicacions de la UAB, p. 140 i 141.

89. No és aquesta l'ocasió d'aprofundir en una genologia de l'escriptura periodística, que he desenvolupat a *Alteritat i presència* (2000, op. cit.). Només remarcarem les característiques principals de la teoria dels gèneres hegemònics en comunicació periodística, així com el sentit que adopten les nostres crítiques.

Així, si fem un repàs a les aportacions sobre el problema dels gèneres en periodisme, podem traçar un primer recorregut de característiques del paradigma en crisi pel que fa a la genologia:

- a) La influència del tarannà normatiu i preceptiu dels llibres d'estil amb què és (legítimament) tractat el problema del gènere a les redaccions. Aquesta perspectiva s'ha traslladat tot sovint als manuals per a estudiants i a les aules, sense haver-se completat amb una perspectiva d'estudi més analítica i descriptiva, atenta no només al que s'ha de fer, sinó també al que es pot fer.
- b) Els estudis sobre escriptura periodística, sobretot en el terreny dels gèneres, s'han oblidat fins fa ben poc dels progressos de la lingüística més actual, així com de les aportacions de la teoria literària. Martínez Vallvey ha fet notar com, malgrat que el paradigma estructuralista fa temps que està en crisi, es continua fent servir encara de motlle teòric, amb les conseqüències que això comporta.⁹⁰
- c) El gruix més important d'aportacions a la teoria dels gèneres en periodisme s'origina com a corol·lari del debat sobre l'objectivitat. D'aquí rep el to emfàticament normatiu i la condemna cap a la hibridació, de dubtosa fonamentació epistemològica i lingüística, com hem vist. Recordem que Martínez Albertos apunta a *El lenguaje periodístico* que l'incompliment de l'observança de la distinció dels gèneres pot conduir el periodista a la presó. No crec que a la teoria dels gèneres existeixi un exemple millor de normativisme. Podem establir, certament, un paral·lelisme amb les perspectives genològiques clàssiques, que consideraven els grans gèneres com a formes naturals de la parla —*Naturformen der dichtung*, com les va anomenar Goethe—, que ja havien estat copsades pels autors de l'antiguitat clàssica i que, per tant, no admetien evolució ni hibridació. L'edifici de la genologia periodística, en paraules de Núñez Ladevéze, es fonamenta sobre «la creencia de que puede haber una separación tajante entre hechos y opiniones», creença sobre la qual s'aixeca tot el tractament didàctic d'arrel positivista.⁹¹ Però, com hem apuntat en un apartat anterior, no hi ha cap naturalitat no retòrica en el fenomen de la parla humana. «Los hechos pueden ser sagrados —diu Núñez Ladevéze— pero la configuración textual de un relato sobre los hechos implica una actitud interpretativa por parte del informador. La confección textual de un relato es un acto deliberativo, intencional y productivo de un intérprete, y nada hay en los hechos que compela a que el informador los ordene de una manera o de otra.»⁹²
- d) El gènere, segons aquesta perspectiva, és una recepta per a la producció textual, que no admet evolucions ni interferències. El motlle textual està complet. Les tipologies genèriques són, així, casellers tancats, i els gèneres,

90. Martínez Vallvey, F. (1995), op. cit., p. 85.

91. Núñez Ladevéze, L. (1995), op. cit., p. 35-36.

92. Núñez Ladevéze, L. (1995), op. cit., p. 36.

com expliquen Aguiar e Silva fent referència a la teoria del gènere literari en el neoclassicisme, són concebuts com «una especie de esencia eterna, fija e inmutable, gobernada por reglas específicas y también inmutables».⁹³ Dins la teoria del periodisme, això coniu mal que bé amb el ja esmentat impresionisme, que tot ho confia a l'adquisició d'experiència professional.

També, doncs, en el camp de la teoria dels gèneres la pèrdua de cohesió dins la disciplina és evident. En una assignatura com *Gèneres Informatius Interpretatius*, per exemple, ens podem trobar un abordatge basat en un concepte tancat de gènere, instal·lat a més sobre l'oposició entre informació i opinió i, per matisar-ho, interpretació. Però, en canvi, és evident que la tensió entre informació i opinió no resol l'amplíssima gama de gèneres periodístics, i que no ens dota d'eines descriptives i analítiques per a l'ensenyament.⁹⁴ El gènere és un espai de tensions, amb constants i variables. Per exemple, en el cas de l'entrevista hem descrit un conjunt de sis eixos de tensió, nascuts de sis oposicions o polaritats, que són característiques fonamentals, caracteritzadores del gènere, i que a més el descriuen en les seves funcions ideològiques.⁹⁵ També la crònica, el reportatge, el retrat o l'editorial, en tant que formes discursives prou definides, poden estudiar-se d'aquesta manera oberta però precisa. Aquesta orientació en l'estudi genològic i l'eliminació de la discussió epistemològica d'aquest àmbit és, en definitiva, el que proposen les noves perspectives a l'antic paradigma d'estudi del periodisme.

6. Conclusions

La incorporació de noves perspectives provinents de la filosofia i de la lingüística a l'estudi de la comunicació periodística provoca que generalitzacions simbòliques que han fonamentat aquesta disciplina, com la que defineix el que és el llenguatge, l'objectivitat o el propi periodisme, es tornin conflictives i motiu de dissensió entre autors. Això hem vist que es pot considerar una crisi de paradigma o de perspectiva hegemònica dins de la disciplina. Els efectes principals d'aquesta innovació disciplinària els notem en la manera de descriure i explicar quin és i quin pot ser l'estil periodístic —per abandonar-ne un d'objectivitzant enfront d'un periodisme testimonial i de compromís— o la manera com es descriuen i s'ensenyen els gèneres discursius. La crítica als

93. Aguiar e Silva, V.M. (1975), op. cit., p. 163-164.

94. És imprescindible, en aquest sentit, l'aportació de Mikhaïl Bakhtin i la seva definició del gènere discursiu com una forma de l'enunciació «relativament estable». Leonor Arfuch, Albert Chillón i jo mateix hem incorporat, crec que amb fortuna descriptiva, aquest concepte a la teoria dels gèneres periodístics. Cfr. Chillón, A. (1999), op. cit., i Arfuch, L. (1995), op. cit. Cfr. també BAKHTIN, M. (1982). *Estética de la creación verbal*. Madrid: Siglo XXI.

95. Cfr. Vidal Castell, D. (2000), op. cit. Els eixos de tensió o polaritats són oralitat-escritura, presència-absència (tots dos bàsicament formals), identitat-alteritat, memòria-oblit i privacitat-publicitat.

conceptes de *realitat* i de *fet* que comporta la introducció de nocions d'epistemologia i filosofia del llenguatge no afecten en res el discurs deontològic de la premsa. És més: només des de la subjectivitat explícita i compromesa es pot ser honestament neutral o imparcial.

David Vidal Castell, doctor en Ciències de la Informació, és professor de Gèneres Informatius Interpretatius i Literatura i Periodisme a la UAB. Ha treballat com a periodista a diversos mitjans de comunicació i és coautor del llibre *La entrevista en radio, televisión y prensa* (Cátedra, 1998).
